

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Bc. Ivona Kubecová

K některým problémům politiky, morálky a ekologie v díle
Erazima Koháka

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem zadanou diplomovou prací na téma „*K některým problémům politiky, morálky a ekologie v díle Erazima Koháka*“ vypracovala samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

Bc. Ivona Kubecová

Poděkování

Děkuji tímto vedoucímu diplomové práce panu PhDr. Petru Zimovi, Ph.D., za odborné vedení mé diplomové práce a ochotu poskytovat cenné rady a připomínky. Také děkuji své rodině za podporu během celého studia na vysoké škole.

Obsah

Úvod.....	5
1 Osobnost Erazima Koháka.....	7
2 Kohákovo pojetí politiky a demokracie.....	15
3 Problematika morálky (dobro a zlo, svoboda, odpovědnost, svědomí).....	33
3.1 Základní pojetí etiky a morálky	37
3.1.1 Svoboda jako zásadní východisko etiky.....	38
3.1.2 Pojetí dobra a zla	40
3.1.3 Lidská odpovědnost, sobectví a altruismus	42
3.2 Náboženská etika jako cesta ke svědomí	44
4 Ekologická etika	47
4.1 Etika a ekologická etika	48
4.2 Lidé a zvířata.....	51
4.3 Lidé, příroda a její morální smysl	54
4.4 Strategie v ekologické etice	63
5 Využití tématu v hodinách OV a ZSV	69
Závěr	72
Seznam literatury a zdrojů	73
Seznam příloh	76

Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem si zvolila téma „K některým problémům politiky, morálky a demokracie v díle Erazima Koháka“, a to hned z několika důvodů. Jednak proto, že mým studijním oborem jsou geografie a společenské vědy a témata, jimž se E. Kohák celoživotně věnuje, lze velmi dobře uplatnit v obou. Například téma ekologie, jež tvoří podstatnou část Kohákovy díla, se dá velmi dobře využít ve výuce zeměpisu. Pro mě, jako budoucí učitelku, budou jistě přínosné i myšlenky a názory E. Koháka ze všech oblastí společensko-vědního základu (etika, filosofie, náboženství a politologie). A dále proto, že jeho filosofické, pedagogické a ekologické názory jsou nejen teoretické, ale reflektuje v nich i skutečnost.

Cílem této práce bude nastínit klíčové myšlenky tohoto významného českého filosofa a religionisty v oblasti politiky, demokracie, morálky a ekologie. Dále bych chtěla navrhnout možné využití těchto základních Kohákových myšlenek ve výuce Výchovy k občanství na druhém stupni základní školy či Základů společenských věd na střední škole.

Práce bude rozdělena do pěti kapitol. V první z nich, která ponese název Osobnost Erazima Koháka, se zaměřím na osobní příběh, jež začal v Praze v květnu roku 1933 a pokračoval útekem jeho rodiny do zahraničí, kde se přes uprchlické tábory E. Kohák dostal až do Spojených států a po nelehkých začátcích vystudoval filosofii a religionistiku na Yaleově univerzitě. V zahraničí dosáhl titulu profesor, přednášel na Boston University a odborně publikoval v anglických i českých zahraničních časopisech. Okamžitě po pádu Železné opony se jako horlivý vlastenec vrátil v roce 1991 do Československa, neboť se i přes čtyřicet let života v Americe cítil být Čechem, jehož úkolem v životě je sloužit rodné zemi.

Druhá kapitola se bude zabývat tématem Problematika morálky (dobro a zlo, svoboda, odpovědnost, svědomí). Téma etika a morálka mají v díle E. Koháka nezastupitelné místo. V jednotlivých podkapitolách se budu věnovat pojmům jako například svoboda, dobro a zlo, lidská odpovědnost, sobectví a altruismus, náboženská etika, svědomí a dalším.

V třetí kapitole – Kohákovo pojetí politiky a demokracie, se zaměřím na systém demokracie jako cesty ke spravedlnosti, svobodě a realizaci práv a povinností občanů. Demokracie se podle E. Koháka projevuje v každodenním životě občanů a zde apeluje zejména na mladou generaci, aby se angažovala ve věcech veřejných a podílela se tak na správě své země. V této kapitole se dotknu i ekologického rozměru dané problematiky, jelikož demokracie podle E. Koháka musí být i ekologická, aby přežila.

Čtvrtá kapitola s názvem Ekologická etika bude věnována problematice ekologie, potažmo ekologické etiky z pohledu nejen ekologického, ale i filosofického. Ekologie tvoří stěžejní téma Kohákovy díla a sám E. Kohák se jako jeden z mála českých autorů věnuje problematice ekologické etiky. Poukáží na nevyhnutelné dopady nešetrného zacházení člověka s přírodou a na vážnou hrozbu možné globální ekologické krize 21. století. V této kapitole se budu věnovat i morálnímu smyslu úcty k přírodě, zvířatům a všemu mimolidskému světu, k čemuž E. Kohák výrazně nabádá. Zmíním také další významné osobnosti, jež ve svých pracích poukazují na nutnost občanské vůle k udržitelnému rozvoji a tím pádem udržení života na Zemi (z českých autorů například Jan Keller, ze zahraničních mimo jiné Albert Schweitzer či James Lovelock).

Poslední kapitola mé práce se bude věnovat možnému využití učení E. Koháka v pedagogické praxi, a to zejména ve výuce Výchovy k občanství na druhém stupni základních škol či Základů společenských věd na středních školách. Koháková schopnost srozumitelně vyložit i složitější témata totiž umožňuje oslovit i mladší, méně vyzrálé studenty, jež nemusí nutně studovat například filosofické fakulty.

Tato práce i myšlenky E. Koháka by mohly sloužit také jako informační materiál pro širokou veřejnost či srozumitelný přehled o základních pojmech v rámci oboru společenských věd.

1 Osobnost Erazima Koháka

Profesor Erazim Kohák se narodil 21. května roku 1933 v Praze. Na život tohoto významného českého filosofa a publicisty měly zásadní vliv události 2. světové války a poválečná situace československých dějin.¹

Koháková rodina pocházela z Krkonoš, on sám tam ale ve skutečnosti s rodinou nikdy nežil. V Krkonoších má také původ jeho příjmení. Slovo *kohák* se dodnes používá v krkonošském nářečí v podobách *koháč* či *koháček*. Jde o malý pařez, který zbude po pokácení stromu. Krycí jméno Pařizek používal Kohákův otec i v odboji. Křestní, poněkud neobvyklé jméno Erazim, se v rodině Koháků u nejstaršího mužského potomka dědilo již od 18. století. Údajně proto, že rodina pracovala na panství osvícenského šlechtice, který se sám Erazim jmenoval. Osvícenci jméno rádi přijímali podle Erazima Rotterdamského (nejvlivnějšího představitele evropského humanismu). A tento šlechtic dával každému chlapci ve vesnici pojmenovanému po něm dva zlaté dukáty.²

E. Kohák je synem dr. Miloslava Koháka a dr. Zdislavy Kohákové, rozené Procházkové.³ Kohákovi měli dvě děti – Erazima a mladší Barboru. Otec byl talentovaný novinář, avšak dlouho nezaměstnaný. Rodina se z finančních důvodů často stěhovala po Praze. Bydleli například na Vinohradech, na Smíchově či na Zelené lišce. Když se během války Miloslav Kohák naučil těsnopis, získal zaměstnání jako stenograf v poslanecké sněmovně. Za tuto práci pravděpodobně vděčil i Ferdinandu Peroutkovi, s nímž v tehdejší Československu spolupracoval, byť posléze v exilu se jejich cesty rozešly. Zdislava Koháková pracovala jako profesorka angličtiny na gymnáziu Athaeneum v Praze.⁴

Po Mnichovských událostech v roce 1938 se rodiče E. Koháka připojili k odboji. Za mobilizace se Miloslav Kohák pracovníčně zdržoval v Londýně, kde mu organizace YMCA (Young Men's Christian Association – křesťanské sdružení mladých mužů; náboženská, výchovná a sportovní organizace mládeže, založená v Anglii r. 1851)⁵

¹ GABRIEL, J. *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 270.

² ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 10.

³ GABRIEL, J. *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 270.

⁴ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 9.

⁵ LINHART, J. *Slovník cizích slov pro nové století: základní měnové jednotky, abecední seznam chemických prvků, jazykovědné pojmy, 30 000 hesel*. Litvínov: Dialog, 2007, s. 408.

doporučovala, aby tam s celou rodinou přečkal nepokoje probíhající v Československu. Ten však toto odmítl a raději se vrátil bránit republiku. Za svou odbojovou činnost však byli oba rodiče E. Koháka zatčeni. V roce 1941, když bylo E. Kohákovi pouhých osm let, jeho otce za spolupráci s doktorem Krajinou (generální tajemník Československé strany národně socialistické a jeden z hlavních představitelů domácího odboje) zatkl. Byl vězněn v pankrácké věznici, kde se angažoval v obstarávání informací z výslechů, které gestapo provádělo. Tyto zprávy pak putovaly ukryté v prádle ke Kohákům domů a následně dál, například do Londýna. Aby po zatčení otce Kohákovi nepřišli o svůj rozlehlý pražský byt, přistěhovala se k nim vdova po majoru generálního štábu Jirkovi i se svými dvěma syny. Toto období bylo pro matku E. Koháka nelehké, neboť byla sama na výchovu dvou dětí a navíc žila v neustálém napětí, kdy bude zatčena i ona. K tomu došlo rok před skončením války, tedy v roce 1944. Po zatčení matky příbuzní E. Koháka poslali do Kostelce nad Orlicí za rodinou otcova bratra, tedy za jeho strýcem. Rodina se tak rozdělila, jelikož sestra E. Koháka zůstala ve Strašicích na Rokycansku u příbuzných matky, u Procházků. V bytě žili do návratu rodiny Jirkovi, kteří se zároveň o byt starali. Pro E. Koháka nebylo toto období nikterak traumatizující, jelikož v Kostelci žil normální klukovský život plný dobrodružství.⁶

Oba Kohákovi rodiče nacistické vězení přežili. Otec i díky pomoci spoluvězňů. Gestapo se na konci války rozhodlo všechny vězně zlikvidovat, aby nezanechali svědectví o svých zverstvech. Otce ostatní uvěznění ukryli do předem připravené díry pod podlahou a následně jej prohlásili za mrtvého. Množství mrtvých vyvážených těl již příslušníci gestapa nestačili kontrolovat a M. Kohák v úkrytu přežil dobu, než Němci odešli. Po skončení války se rodina opět sešla v jejich pražském bytě. Otec se vrátil z rakouského koncentračního tábora Mauthausenu, matka z Terezína. Po několikátýdenní rodinné rekreaci v Lázních Sedmihorky, se otec opět vrátil do práce v parlamentu. Stal se osobním tajemníkem ministra Prokopa Drtiny na ministerstvu spravedlnosti. Později zastával post politického redaktora ve Svobodném slově, tedy v prodemokratickém deníku Československé strany národně socialistické. E. Kohák v té době navštěvoval Státní akademické gymnázium v Praze II.⁷

Po komunistickém puči v únoru roku 1948 odešla rodina Erazima Koháka do exilu. Překročit hranice státu jim pomohla skupinka členů sociální demokracie. Takto

⁶ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 9-11.

⁷ Tamtéž, s. 11-12.

pomohli převést i Ferdinanda Peroutku a několik ministrů tehdejší vlády. Rodina Kohákových jela nejprve autobusem na šumavskou Kvildu, pak prošla údolím Vltavy, až se dostala k pohraničnímu kameni na hranici s Německem. Prvních pět let strávených mimo vlast neměli s Československem žádný kontakt. Možností, kam z Německa odjet, bylo několik. Patřily mezi ně Spojené státy americké, Austrálie, Brazílie nebo Kanada. První nabídkou bylo vycestovat do Brazílie, problémem ovšem bylo, že zbývala jen tři místa. Tak musel nuceně E. Kohák s rodinou trávit rok a půl v uprchlickém táboře v Německu, než se vyskytla možnost odjet do Spojených států. V Německu E. Kohák navštěvoval střední školu pro děti amerických vojáků, kde se velmi zdokonalil v anglickém jazyce.⁸

Ve Spojených státech začínal na podzim roku 1949 E. Kohák pracovat spolu s rodinou v zemědělství jako dělník na farmě otceva přítele Harpera Sibleyho poblíž Rochesteru ve státu New York. Otec měl, jako prezident československé organizace YMCA, ve Spojených státech výhodné konexe, a tak dostal nabídku pracovat jako novinář pro Rádio Svobodná Evropa, tehdy Hlas svobodného Československa. Matka se vyučila knihovnicí a pracovala v knihovně v New Yorku. Když Rádio Svobodná Evropa vyslalo otce E. Koháka pracovat do německého Mnichova, odešla spolu s ním a působila zde v knihovně americké vojenské univerzity. Spojené státy pak navštěvovali vždy jednou za dva roky v rámci jejich měsíční dovolené. Sestra Barbora se provdala za Američana a žila v Brooklynu.⁹ Vztahy v rodině Koháků popisuje sám E. Kohák takto: „*V naší rodině nebyly úzké vztahy. Prostě nepřežily dobře válku a potom útěk a exil. Za těchto okolností bylo velice obtížné je nějak udržovat. Každý jsme si více méně šli po svém – tatínek tam, kam ho poslalo Rádio, maminka se držela místa v New Yorku, já a sestra jsme studovali každý jinde.*“¹⁰

Během práce na farmě Harpera Sibleyho si začal E. Kohák hledat vhodnou školu. Lákalo jej studium oboru vodního hospodářství a vodních staveb, například hrází či průplavů. Jelikož měl neustále na paměti myšlenku návratu do vlasti, vzdal se svého snu stát se stavebním inženýrem, neboť předpokládal, že inženýrů a techniků bude mít komunistický režim dostatek, a tak raději zvolil povolání filosofa a teologa, kteří, podle něj, budou v Československu potřeba. Možnosti studia byly pro něj omezené, protože

⁸ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 14-16.

⁹ Tamtéž, s. 13-15.

¹⁰ Tamtéž, s. 12.

byl v podstatě uprchlík a studium v USA bylo nákladné. Jeho volbu ovlivnilo několik zásadních faktorů. Jedním z kritérií byla například možnost získání školního stipendia a současně i jistá časová flexibilita, umožňující přivýdělnky v rámci prací na částečný úvazek. Svou úlohu při volbě hrála také relativně snadná dostupnost, náročné dojíždění si nemohl dovolit.¹¹ Na základě těchto kritérií nakonec v letech 1950–1954 vystudoval filosofii a religionistiku na menší vesnické škole Colgate University ve státu New York, kde získal bakalářský titul. Na další studium pak získal čtyřleté stipendium – Danforth Fellowship – jichž se udělovalo v celých Spojených státech pouze padesát. Ve studiu dále pokračoval na Yale University v New Havenu ve státu Connecticut. Vystudoval filosofickou a teologickou fakultu, v roce 1957 získal titul magistra (MA) a o rok později, v roce 1958, titul doktora (PhD) v oborech filosofie a religionistika. Téhož roku mu Yaleova univerzita udělila Cooperovu cenu z antické filosofie. Po absolvování základního vojenského výcviku vykonával mezi léty 1956–1966 službu v aktivní záloze.¹²

Druhá polovina 50. let byla v životě E. Koháka zlomová. Ve svých dvaceti letech se, ještě před ukončením studia, oženil se stejně starou dívkou Frances. Z tohoto svazku vzešly tři dcery – dvojčata Mary a Susan a o třináct měsíců mladší Katherine. Situace tak nebyla pro E. Koháka vůbec jednoduchá. Protože domy i celé čtvrti Bostonu byly v té době téměř neobyvatelné, E. Kohák se proto s rodinou přestěhoval mimo město, kde si koupili menší domek. Avšak tato varianta bydlení byla finančně daleko náročnější než život ve městě. Aby mohla rodina splácet hypotéku a nutný automobil, byl E. Kohák nucen si mimo studium ve volném čase přivydělávat například na stavbách, v údržbě nebo jako číšník, místo aby se věnoval svým malým dcerám a trávil volný čas s rodinou.¹³

Po získání doktorátu začal pracovat jako asistent (1958) a odborný asistent (1959) na Gustavus Adolphus College ve státu Minnesota, což byla škola pro děti švédských emigrantů. Na této škole působil dva roky a zároveň zastupoval faráře evangelického sboru v obci Kasota. V roce 1960 nastoupil na Boston University ve státu Massachusetts jako odborný asistent na katedře filosofie. Roku 1970 byl jmenován docentem a o sedm let později, v roce 1977, profesorem. Zastával také funkci ředitele

¹¹ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 18-19.

¹² GABRIEL, J. *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 270.

¹³ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 51.

pokročilého studia (1970–1990) či vedoucího katedry (1982–1985). Na univerzitě Bowling Green ve státě Ohio byl roku 1970 hostujícím profesorem filosofie. V rámci Evropy pracoval v polovině 80. let ve Vídni jako „senior research fellow“ (vedoucí výzkumný pracovník) na Institut für die Wissenschaften vom Menschen.¹⁴

Po celou dobu života v exilu byl E. Kohák přesvědčen, že se jednou do Československa vrátí. Již během magisterského studia na Yaleově univerzitě v New Havenu začal dokonce svými úvahami přispívat do československého exilového časopisu *Husův lid*, který za 2. světové války založil Josef Lukl Hromádka, významný evangelický teolog a žák T. G. Masaryka.¹⁵

V roce 1968, v rámci politického uvolnění, došlo k oživení jeho naděje na svobodu, demokracii a sociální spravedlnost. Velmi toužil po tom, osobně se účastnit změn v československé společnosti, a tak po obdržení třicetidenního víza odjel do staré vlasti. Z Československa se do Ameriky vrátil plný nadšení. E. Kohák po návratu do Spojených států komentoval návštěvu slovy: „*Od té doby už jsem neměl pocit, že žiji tam v Americe. Už jsem měl pocit, že žiji jaksí na dálku doma, v Československu.*“¹⁶ Pak ale přišel srpen 1968 a jeho naděje na návrat do vlasti se rozplynula. „*Hrozně jsem chtěl být Čechoslovák, ale přišel jednadvacátý srpen – a ono bylo po všem. Kdyby tehdy nepřišli Rusové, tak vím naprosto jednoznačně, že bych se býval přestěhoval do Československa a byla by pohoda. Asi i s rodinou. Ale po srpnu se napětí mezi tím českým a tím americkým prvkem natolik vystupňovalo, že se to nedalo unést. Prostě celý život jsem se připravoval na určitou životní dráhu – a teď se mi všechno sesypalo.*“¹⁷ Ve stejném čase skončilo i jeho manželství, což pro E. Koháka bylo jakési rozloučení s jeho americkým životem.¹⁸

Ve svých čtyřiačtyřiceti letech odešel E. Kohák do lesů. V Sharonu, ve státu New Hampshire, si na lesní mýtině o velikosti necelých pěti hektarů postavil srub. Prvním důvodem jeho odchodu bylo ekonomické hledisko, protože po rozvodu vše přenechal své ženě a dětem. Druhým důvodem byl Kohákův špatný psychický stav, na kterém měl lví podíl rozvod s manželkou, kterým ztratil představu o smyslu života. A konečně posledním, třetím důvodem jeho jednání, bylo zhroucení snu o jeho vlastním

¹⁴ GABRIEL, J. *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 270.

¹⁵ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 20.

¹⁶ Tamtéž, s. 52.

¹⁷ Tamtéž, s. 56.

¹⁸ Tamtéž, s. 52-56.

životě.¹⁹ E. Kohák měl představu čapkovského obrazu svého života: „ – mít ženu, tři děti, pejska, buď byt, nebo domeček se zahrádkou. Prostě takový ten malý sen o maloměstské spokojenosti. Pak jsem zjistil, že život takhle neumím, že to nedokážu.“²⁰

Ve srubu v lesích se mohl v klidu věnovat svým vlastním myšlenkám a ve volných chvílích stavět příbytek nebo psát knihy. Život v lesích pro něj nebyl z ekologického hlediska vůbec jednoduchý. E. Kohák se snažil nenarušovat prostředí lesa hlukem, také například co nejméně používal světlo. Po návratu do Československa daroval dům i s pozemkem Společnosti pro záchranu new hampshirských lesů, neboť dospěl k přesvědčení, že nechce vlastnit půdu, protože to náleží jen Pánu Bohu. V domě dodnes žije Kohákův přítel Stephen Capizzano, kterého každý rok v srpnu E. Kohák i s manželkou v domě navštěvují. Dá se říci, že tato etapa života v přírodě jej ovlivnila natolik, že se začal zajímat o ekologii a ekologickou etiku, které se dnes ve svých pracích výrazně věnuje. Ze Sharonu dojížděl do Bostonu za prací na univerzitě až do svého návratu do vlasti v roce 1991. V roce 1980 se seznámil a krátce nato i oženil s mladou psycholožkou Sheree Conradovou, která přednáší na bostonské univerzitě. Za svědka byl E. Kohákovi v Americe dokonce Karel Kryl. Toto druhé manželství trvalo sedm let a skončilo z důvodu velkého věkového rozdílu mezi manželi.²¹

Jak již bylo zmíněno, natrvalo se do vlasti vrátil v roce 1991. Nicméně ve své rodné vlasti pobýval pár týdnů již v květnu předchozího roku. Během nich musel E. Kohák primárně vyřešit otázku bydlení; v tomto mu byl nápomocen přítel Josef Čábela, kterého však znal jen z korespondence. Ubytoval se v podkroví Čábelova bytu v Praze Libni. Dalším krokem bylo vyřízení osobních dokladů. Protože E. Kohák s rodiči a sestrou utíkal do exilu jako čtrnáctiletý, nebyl mu vystaven občanský průkaz a navíc jeho pas, vydaný v německém Frankfurtu v roce 1948, byl již více než čtyřicet let neplatný. Poslední zastávkou v Praze se stala filosofická fakulta Karlovy univerzity, kterou navštívil vůbec poprvé v životě. Na rektorátu podepsal pracovní smlouvu a katedra jej požádala, zda by mohl rovnou vést nějaké přednášky. Na vypůjčeném psacím stroji tedy po večerech sepisoval materiály k přednáškám, to vše bez literatury, pouze z paměti a navíc v jazyce, který ve filosofii nikdy nepoužíval. Někdejší rektor Karlovy univerzity Radim Palouš a vedoucí katedry filosofie Milan Sobotka E. Koháka

¹⁹ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 57.

²⁰ Tamtéž, s. 58.

²¹ Tamtéž, s. 60-61.

ubezpečili, že od ledna příštího roku může nastoupit na poloviční pracovní úvazek na katedru filosofie. Během let 1991–1994 vyučoval E. Kohák vždy letní semestr v Praze a zimní semestr v Bostonu. Od následujícího akademického roku již pracoval na plný úvazek jen v České republice.²² „*Celou dobu jsem žil pro ten okamžik, kdy se budu moci vrátit domů, do Čech. Moje vlastenectví je čisté vlastenectví 19. století. Chci zachovat hodnoty, jako je moje víra a kulturní dědictví, které pro mě představuje Jan Hus a česká reformace, národní obrození. Příkladem mi byl můj otec, do hloubi duše milovník české země. ... Velice jsem si ho vážil, jeho vlastenectví je ve mně. Znamenalo pro mě, že jakmile bude možné vrátit se a sloužit této zemi, tak to udělám.*“²³

Ve vlasti se natrvalo usadil i se svou třetí ženou Dorothy, s níž se seznámil v Coloradu, kde byl na pracovní konferenci. Po sametové revoluci byl odhodlán vrátit se domů a nepředpokládal, že by s ním Dorothy odjela do Československa. Když mu ale lékaři diagnostikovali pokročilé stádium rakoviny předstojné žlázy, bez váhání za ním přijela do Bostonu a následně i do Prahy. S Dorothy se oženil v roce 1999 v Křižlicích na Krkonošsku. Téhož roku ukončil pracovní poměr na bostonské univerzitě.²⁴

E. Kohák byl zvolen členem Husserl Circle (1986) a American Theological Society (1987). V zahraničí byl členem redakcí časopisů Dissent, Husserl Studies a Environmental Ethics, dále členem Ústředního výkonného výboru Československé sociální demokracie v exilu a aktivním členem anglikánské církve. Angažuje se v Klimentském sboru Českobratrské církve evangelické, je členem Hnutí Duha a také čestným členem předsednictva Společnosti pro trvale udržitelný život na Zemi a čestné rady Děti země.²⁵

Svou publicistickou činnost zaměřuje E. Kohák na témata ekologická, etická a politická, věnuje se také problematice demokracie. Z významných děl tohoto autora bych zmínila alespoň tato: *The Embers and the Stars* (1982), dále *Malý průvodce po demokracii* (1992), *Člověk, dobro a zlo* (1994), *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky* (1998), *P.S.: Psové* (1993), *Hesla mladých svišťů* (2000) či *Svoboda, svědomí a soužití* (2010).

²² ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 142-144.

²³ SMEJKALOVÁ, R. Dorothy a Erazim Kohákovi: Zkuste si dát sami facku. *Interview*. Praha: Empresa Media, a.s., 2016, 2016 (4), s. 60-67.

²⁴ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 191-192.

²⁵ GABRIEL, J. *Slovník českých filozofů*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 270.

Styl vyjadřování v jeho pracích kromě akademiků jistě ocení i široká veřejnost, jelikož jsou psány čtivě a opravdu barvitě, na čemž má svůj podíl i to, že češtinu si v exilu připomínal hlavně četbou Bible kralické. Nejvíce jej ovlivnila filosofie T. G. Masaryka, Emanuela Rádla, J. L. Hromádky či Jany Patočky, v rámci světové filosofie se zaměřuje na fenomenologii a jejího hlavního představitele Edmunda Husserla. Jako jeden z mála českých autorů se věnuje problematice ekologie a ekologické etiky. V roce 2013 byl prezidentem Milošem Zemanem vyznamenán Řádem Tomáše Garriguea Masaryka I. třídy.²⁶

²⁶ Seznam vyznamenaných. *Pražský hrad: Prezident ČR* [online]. Praha, 2016 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <https://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/statni-vyznamenani/rad-t.-g.-masaryka/seznam-vyznamenanых>

2 Kohákovo pojetí politiky a demokracie

Pojem demokracie má původ již ve starověkém Řecku. Odvozuje se od slov *demos* – lid a *kratos* – vláda, moc a v nejužším vymezení značí vládu lidu. Na demokracii lze nahlížet dvěma možnými způsoby, buď jako na celkový politický řád, jenž je jednou z možných forem vlády nebo jako na mínění člověka o světě a životě. Jiné, poněkud širší vymezení demokracie, vyjadřuje i úsudky a stanoviska člověka a občana nejen k celé společnosti a ostatním lidem, ale i ke světu. Podstatou samotné demokracie je občan, člověk jako demokrat. Demokracie se tudíž zásadně odlišuje od systémů totalitních a staví na principech pro ni charakteristických, jako jsou například samospráva a účast občanů na vedení státu prostřednictvím volených zástupců, všeobecné hlasovací právo, možnost referenda, rovnost, svoboda či individualismus a další. Demokracii lze chápat také jako cestu ke spravedlnosti, ke svobodě, k realizaci sociálních, hospodářských a kulturních práv občanů a k jejich všeobecné rovnosti. O nalezení takového modelu by měla usilovat každá demokratická společnost.²⁷

E. Kohák sám o sobě prohlašuje, že ač není členem žádné politické strany, podporuje myšlenku sociální demokracie. V jeho pojetí politiky a demokracie se vždy dostaneme k ekologickému rozměru dané problematiky. E. Kohák je přesvědčen, že demokracie přežije, pouze tehdy, pokud bude mít sociální rozměr. Není možno pečovat pouze a jen o své vlastní zájmy (tradiční liberální demokracie), ale věnovat se věcem společným pro všechny. Tam patří např. čistota vod, ovzduší, zdravotnictví, školství apod. Sociální demokracie má jedince chránit a má chránit i životní prostředí. Demokracie musí být sociální a ekologická, aby přežila.²⁸ Podle E. Koháka: „*Svobodu a demokracii potřebujeme bránit nejen proti monopolu státní moci, nýbrž také proti svévoli ekonomické moci sociálním a ekologickým zákonodárstvím. Tak rozumím slovu sociální ve spojení sociální demokracie.*“²⁹

E. Kohák svou představu o demokracii čerpal z filosofie T. G. Masaryka, a jak sám uvádí, stejné myšlenky našel u svého oblíbeného Edmunda Husserla. Demokracii chápe jako snahu člověka starat se nejenom sám o sebe, ale hlavně o obecné blaho. Ve svých dílech opakovaně uvádí jako ideální společnost tu, jejíž členové jsou schopni pro

²⁷ DAVID, R. *Politologie: základy společenských věd*. 3. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 155-156.

²⁸ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 25.

²⁹ Tamtéž, s. 26.

všeobecné dobro obětovat své vlastní osobní zájmy.³⁰ Po sametové revoluci v roce 1949 většina Čechů a Slováků předpokládala, že zrušením komunistického režimu automaticky nastane demokracie, která nám všem zajistí blahobyt. Tato situace však nevznikla, neboť demokracii si můžeme vybudovat jen my sami. Jen my neseme odpovědnost za veřejné blaho. Jen my se musíme starat a nespolehat se na to, že to někdo udělá za nás. „*Soužití ve svobodě a vzájemné úctě – a to je vlastní smysl demokracie – vyžaduje činnou občanskou účast na věcech veřejných. Vyžaduje vědomé budování postojů a přístupů slučitelných s dlouhodobým soužitím člověka s člověkem i s přírodou.*“³¹ Nejdůležitější pro budování demokracie je podle E. Koháka vzdělávací systém a nezávislé sdělovací prostředky, které informují občany dané země pravdivě a objektivně bez ohledu na zadavatele reklamy či politickou zvůli. Dnes nás neohrožuje jen státní moc, avšak celosvětová chamtivost či úplatkářství. Demokracie v nás musí překlenout hranice jednotlivých států.³² Není ničím menším než životním postojem občana. Musí být v nás. Jen my si musíme vzájemně prokazovat úctu, jen my musíme projevit dobrou vůli a jen my jsme odpovědni nejenom za sebe, ale i za druhé. Každý člen demokratické společnosti má právo účastnit se řízení společnosti ať už přímo nebo prostřednictvím zvolených zástupců. Patří sem také právo žít demokraticky nejen v období voleb, ale i mezi nimi. Prostí lidé jsou schopni převzít nejen osobní odpovědnost, ale i odpovědnost za věci občanské. Podle E. Koháka je demokracie na rozdíl od vlády privilegovaných vládou všech, bez ohledu na pohlaví, majetek, vzdělání, původ či víru. Na rozdíl od vlády vyvolených je demokracie vládou všech. V díle *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu* E. Kohák u významu slova demokracie nejčastěji používá pojmy: slušnost, štedrost, dobrá vůle, dobrovolné sebeomezení či občanská odpovědnost oproti bezohlednosti, sobectví, zvůli a moci. V demokratické společnosti by občané měli vedle sebe žít ve všeobecném respektu a dobré vůli, jenže tomu se teprve učíme. Po totalitní minulosti naší země však není jednoduché tyto principy dodržovat. Avšak podle E. Koháka máme na čem stavět. Mnohokrát v minulosti se český národ stmelil a zachoval demokraticky, například při sbírce na Národní divadlo, v odboji za druhé světové války, v exilu či

³⁰ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, s. 29.

³¹ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 7.

³² Tamtéž, s. 7-8.

disentu. Dnes také chceme žít zodpovědně, svobodně a v úctě k ostatním. Jen tak se nám podaří vybudovat opravdovou demokracii.³³

„... demokracie, to je společenství nás všech, lidí této země, ve vši naší různosti, společně o tuto zem pečujících. Byť si sebevíce ceníme svého kulturního dědictví, základem demokracie nejsme my, Chodové, či my, Češi – a nakonec ani my, Evropané. Jsme to my, lidé. We, the people.“³⁴ E. Kohák ve svém díle *Průvodce po demokracii* vysvětluje rozdíl mezi výrazy „my lidé“ a „lid“. „My lidé“ zahrnuje všechny svobodné bytosti, jež jsou schopny si samy vládnout. Za pojem lid se dá skrýt mnoho nedemokratických činů, neboť svádí ke kolektivní odpovědnosti. U pojmu „lid“ nelze hovořit o společné vůli, avšak o společném zájmu. Je však potřeba hlasovat o tom, co dělat společně. Tato rozhodnutí dělají sami lidé, nikoliv jednolitý pojem „lid“. Dalším důležitým pojmem, jímž E. Kohák vysvětluje demokracii, je pojem národ, který, ještě více než „lid“, nadřazuje určité skupiny lidí nad ostatní. Nejsme jen český národ, jelikož zde žije i mnoho jiných národností, jež jako občané tohoto státu mají stejná rozhodovací práva jako všichni ostatní. Stát patří všem lidem, ne jen „jednomu lidu“ – to je demokracie. My všichni se společně, v dobré vůli a ve vzájemné úctě, máme podílet na správě země. Demokracie zde musí být pro všechny, nemůže být „národní“, přestože každý člověk náleží k určité regionální oblasti, k určité skupině lidí, hovoří určitým jazykem, má jiné naděje a sny, je národnost jednou z možností, jak být člověkem. Význam národnosti jako výraz lidskosti zdůrazňoval před více než sto lety již T. G. Masaryk. Národnost se dnes chtě nechtě stala podněcovatelem naší lidskosti. Díky národnosti člověk nachází svoji společenskou identitu. E. Kohák u této myšlenky cituje Masarykovu myšlenku, a sice že láska ke svému národu je pravým vlastenectvím a nenávist k národům jiným nemá s vlastenectvím mnoho společného.³⁵

Podstatou demokracie je podle E. Koháka to, jak lidmi volený zástupce vládne, nikoliv pouze kdo vládne. I když si jej sami zvolíme, neznamená to, že jeho vláda bude „automaticky“ demokratická, protože demokratická znamená dobro pro všechny obyvatele i celou zemi. Všichni jsme si rovni, což vyjádřil už T. G. Masaryk svým „já pán – ty pán“. Pokud je v demokracii potřeba učinit rozhodnutí, pak obvykle rozhoduje většina. „V demokracii si většina musí počínat ohleduplně už proto, že nebude vždycky

³³ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 14-18.

³⁴ Tamtéž, s. 41.

³⁵ Tamtéž, s. 34-41.

většinou – a že nevyjadřuje vůli všech.“³⁶ Dobrá demokratická vláda nezničí či nezamoří krajinu neekologickým chováním, neboť přestože má právě teď v parlamentu většinu, myslí zejména na budoucí generace. Nikdo nemůže mít mandát k tomu, aby ničil svoji zem. I přesto, že je většina v demokracii zákonodárná, musí podle E. Koháka brát ohled na lidská práva menšin. Pokud by tomu tak nebylo, došlo by podle něj na Platónova slova, že demokracie je hrůzovládou davové vášně.³⁷

Hrůzovládou davu demokracie končí ve chvíli, kdy prosazuje zájmy, které nepodléhají žádné většině, a neuplatňuje občanská práva rovná pro všechny. Nejzásadnějším demokratickým problémem je tedy ochrana menšiny a uznání vůle většiny. A dále to, že co se jeví výhodné pro současnou generaci, může velmi poškodit generaci příští, jež v tuto chvíli není schopna se bránit. Demokracie musí chránit i ty, kteří dosud volební právo nemají. Ve svém díle *Orbis Bene Vivendi* poukazuje E. Kohák na to, že demokracie musí brát ohled na zájmy nezastoupených a menšin a zároveň na zájmy všech občanů daného státu proti jim samým. Lhostejnost občanů umožňuje třeba jen několika fanatickým jedincům, aby rozhodovali za ty, jež se o politiku nestarají. Z ekologického pohledu E. Koháka musí dobrá demokratická vláda ochránit i ty, kteří k volbám přijít nemohou, čímž má na mysli zvěř, lesy či hory naší země. „*Proto prubířským kamenem demokracie není jen, jak dobře vyjadřuje vůli většiny, nýbrž jak dobře dovede pečovat o potřeby té nejmenší menšiny.*“³⁸

Demokratická většina by nikdy neměla omezit svobodu, práci či život jakéhokoliv jedince. „*Demokracie není vládou anonymního „lidu“. Je vládou každého z nás ve prospěch jak každého, tak všech, nás i budoucích, lidí i přírody. Proto jejím nejzákladnějším a nejobtížnějším úkolem je stále vyrovnávání vůle většiny a práv všech menšin. Nejzákladnějším zastáncem demokracie je ten, kdo se zastává všech zneprávněných*“³⁹ Proto jsou pro demokracii tak nutné nezávislé soudnictví a zodpovědný parlament. Občanská práva, jež jsou dána ústavou a zákonodárstvím té které země, zaručují svým občanům právo na život či osobní bezpečí. E. Kohák pokládá otázku, zda je možno zabít ilegálního uprchlíka, který se dostal do cizího státu, jehož není občanem a nemá ani občanská práva. Ne, jelikož je nutné respektovat lidská práva,

³⁶ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 46.

³⁷ Tamtéž, s. 45-48.

³⁸ KOHÁK, E., ŠANTORA, R. *Orbis Bene Vivendi*. Vyd. 1. Praha: Junák - svaz skautů a skautek ČR, 2001, s. 91.

³⁹ Tamtéž, s. 94.

jež jsou nadřazena právům občanským. Někteří je považují na zákon Boží a soudobí filosofové dokonce za všeobecný konsensus lidstva, jež je nezpochybnitelný.⁴⁰ O těchto přirozených právech hovořil již anglický empirický filosof John Locke, jež patří mezi nejvýznamnější teoretiky přirozených lidských práv. Ve své teorii „společenské smlouvy“ došel k závěru, že každý člen společnosti se musí vzdát určité části svých práv a odevzdat je do rukou společnosti, která mu zaručí svobodu a bezpečí. Je to tím pádem stát, který stanovuje tresty za špatné skutky spáchané jednotlivými členy společnosti, ne člověk sám.⁴¹

System demokracie je ve své podstatě velmi náročný, neboť každého občana můžeme označit za vladaře. To z toho důvodu, že je demokracie vládou všech, tudíž každého nad sebou samotným. Vše v demokracii se týká každého z nás, odpovědnost je naše společná. Na své životní zastávce v Sharonu E. Kohák a jeho spoluobčané praktikovali tzv. „přímou demokracii“, kdy přímé vůli občanů nestojí nic v cestě. Obecní zájmy prodiskutovali společně na pravidelných schůzích. Ve velkých společnostech by to takto fungovat nemohlo, neboť by se zde přímá demokracie mohla přetvořit ve zfanatizovanou davovou svévoli příslušníků systémů. Toto dobře ovládali jak nacisté, tak komunisté. Proto je nezbytné vložit mezi výkon vlády a vůli davu ochranné prvky. To nám umožňuje zastupitelská či reprezentativní demokracie. Občané jsou sice nadále odpovědnými za své činy, svou vládu však již neuskutečňují sami, ale formou volených zástupců. Tito mohou věci veřejné lépe rozhodnout, což je dokázáno dlouhodobou zkušeností s demokracií zastupitelskou v severských a anglosaských zemích. Lze vůbec zajistit, aby volení zástupci opravdu zastupovali své voliče? To dopředu nemůžeme vědět jistě. Je proto velmi důležité, abychom si vybrali někoho, jehož schopnosti, zásady či osobní kvality dobře známe. Svým zvolením mu totiž dáváme moc a důvěru k tomu, aby rozhodoval za nás. Jeho osobní vlastnosti jsou stejně významné jako stranická příslušnost. Ta se totiž jeví pro demokracii jako určitá hrozba. Čím více zájmových uskupení a politických stran, tím více se rozdrobuje společné dobro na kompromisy. V naší minulosti se tento jev ukázal po sametové revoluci v roce 1989, kdy nadšení aktivisté zakládali Občanské fórum a přitom se řídili hesly: Občanské fórum je pro všechny, nejen pro straníky. Avšak i kdyby strany neexistovaly, jistě by

⁴⁰ KOHÁK, E., ŠANTORA, R. *Orbis Bene Vivendi*. Vyd. 1. Praha: Junák - svaz skautů a skautek ČR, 2001, s. 94.

⁴¹ DAVID, R. *Politologie: základy společenských věd*. 3. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, s. 134-135.

vzniklo alespoň nějaké lobby, hájící určité společné zájmy. Co si má tedy volič vybrat? Znamou osobnost či určitý názor, tudíž stranu? V systému poměrného zastoupení si může volič vybrat stranu podle jejího volebního programu. Jednotlivé zastupitele pak již nominuje předseda strany. Po volbách se křesla v parlamentu obsadí dle odevzdaných hlasů. Podle E. Koháka je tento systém značně problematický z důvodu vznikání stále nových a nových stran, navíc nevede poslance ke kýžené zodpovědnosti vůči voličům. Protože pokud volič volí stranu a nikoliv jednotlivce, nemůže si z kandidátky vybrat sobě bližšího veřejného činitele. Tímto způsobem se také poslanci daleko více snaží o úspěch své strany, nikoliv však o přízeň voličů.⁴²

Oproti tomu anglosaský většinový systém vybírá své kandidáty v místě, kde žijí a kde je tudíž lidé znají. Z nich ve volbách vyhraje pouze jeden, který posléze v parlamentu zastupuje zájmy voličů svého obvodu, aniž by byla brána v potaz jejich stranická příslušnost. Tento systém existuje ve státu New Hampshire, kde se E. Kohák nikdy nesešel s tím, že by se jím vybraný poslanec zajímal o to, kterou stranu on sám volil. Přestože se vždy angažoval ve straně demokratické v oblasti, kde častěji vítězili Republikáni. „*Vyspělá demokracie nechápe opozici jako nepřítel, nýbrž jako dialektického spoluhráče v úkolu spravování věcí veřejných.*“⁴³ To je podle E. Koháka velmi důležité, jelikož takto většinově zvolený poslanec nereprezentuje v parlamentu v první řadě svou stranu, ale hlavně voliče svého obvodu. Pro znovuzvolení tohoto poslance je tudíž hodnocení jeho voličů podstatnější než hodnocení stranických nadřazených. Velké strany tohoto volebního systému tudíž nestavějí na jednom názoru, avšak spoléhají na jednotlivce s podobnými konkrétními názory. Proto ubývá malých stran, protože ani jedna z nich není natolik vlivná, aby zvítězila v daném okrsku a tím se do parlamentu dostala. V Evropě došlo v minulosti k problémům v poměrně zvoleném parlamentu, jelikož vlády složené z tolika drobných stran nebyly často schopny přijmout jednotné rozhodnutí. Proto například u nás došlo v roce 1948 k převzetí moci jednou stranou, která svých cílů dosahovala útliskem stran ostatních. Politické systémy vzniklé na základě většinového systému takovéto problémy neměly, nicméně výsledkem většinově zvoleného parlamentu je jeho nereprezentativnost. Menšinové skupiny (a mohou dosáhnout až 49 % ze 100 %) budou bez zastoupení. Proto dochází k pokusům spojit oba volební systémy tak, aby nedocházelo k bezmoci vlád zvolených

⁴² KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 72-76.

⁴³ Tamtéž, s. 78.

z poměrného zastoupení. Například v Německu je polovina poslanců volena poměrně a polovina většinově, čímž fakticky vznikají dvě velké strany, které však zastupují i množství rozličných zájmů. Jejich velikost jim umožňuje vládyschopnost, jejich rozličnost reprezentativnost. Další možností spojení obou volebních systémů tvoří dvoukomorový systém, jehož jedna komora je opět volena většinově, druhá poměrně. Tento systém se E. Kohákovi jeví jako nejlepší. Ovšem i při existenci dvou velkých stran stále přetrvává pokušení, aby si jejich členové „pojistili“ svá postavení společnou koalici, která může přinést vládě stabilitu, ale omezuje opozici a tím pádem i jakousi kontrolu vládnutí. Proto je potřeba vysoké poslanecké i občanské vyspělosti, aby byl tento systém dvou vládnoucích stran plně fungující. Občan s odlišnými názory nemůže být v demokracii považován za odpůrce či nepřítele. Poslanci se musí podřizovat obecnému dobru a nechat za sebou své osobní či stranické zájmy.⁴⁴ „*Vláda, to jsou jen naši zástupci. Vladaři jsme my. To je demokracie – a nejlépe se buduje, když každý začne u sebe, ne prosazováním osobních zájmů, nýbrž společným hledáním věcí obecně prospěšných.*“⁴⁵

V České republice je dvoukomorový parlament jakousi pojistkou proti ukvapenosti. Jako příklad unáhlenosti uvádí E. Kohák rozdělení republiky v 1993, k čemuž došlo bez občanského referenda, bez důkladného zvážení všech pro a proti, pouze rozhodnutím několika hlasů. Znění zákonů řádně projednávalo poměrně volenou sněmovnou a řádně schváleno většinově voleným senátem doprovázené navíc shodou mezi předsedou vlády a prezidentem republiky by jistě trvalo déle, ale řada z takto vzniklých zákonů by svou kvalitou jistě výrazněji přispěla k obecnému blahu. K základním demokratickým zásadám náleží i vzájemná kontrola a zásada dělené moci. Státní moc tvoří tři složky – soudní, zákonodárná a výkonná. Výkonnou představuje prezident a ministerský předseda se svou vládou. Politická iniciativa domácí či zahraniční je převážně v jejich rukou. Zákonodárnou moc tvoří parlament, jehož hlavním úkolem je stanovení rozpočtu, který umožní plnění vládních iniciativ. Soudní moc představuje Ústavní soud, jež má moc zrušit parlamentem navrhované zákony, zvláště s ohledem na dodržování lidských práv. Ústavní soud je naprosto nezávislý, aby byla zachována jistá kontrola. Obecné demokratické zkušenosti ukazují, jak důležitá je odpovědnost voleného zástupce vůči voličům, jak nutná je vzájemná kontrola

⁴⁴ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 78-81.

⁴⁵ Tamtéž, s. 75.

jednotlivých složek státní moci a jak nutné je vědomí občanů, že představitelé vlády jsou pouze jimi volení zástupci.⁴⁶ E. Kohák říká: „*Oni sami, občané, jsou odpovědni za věci veřejné, odpovědni za to, že se o nich budou informovat, že se v nich budou angažovat, budou o nich spolurozhodovat, že jim věci veřejné nikdy nebudou lhostejné. To je velká odpovědnost a také velká příležitost. To je demokracie.*“⁴⁷

Prvotní ideje při tvorbě demokracie slibovaly rovnost, bratrství a svobodu. Bylo to přání obyčejných lidí oproti aristokratickému světu. Dnes je tomu v mnoha zemích naopak. Demokracie se dnes i v západní Evropě, kde se demokratický model nejvíce přibližuje svazku odpovědných a svobodných spoluobčanů stává místem těch bohatých, kteří nikterak neřeší, že se tři čtvrtiny obyvatelstva propadají do stále větší chudoby. Občané bývalého východního bloku zaměňují demokracii s dosažením vlastního vysokého životního standardu bez ohledu na snižování lidské úrovně ostatních obyvatel. Hmotný majetek je pro velkou část obyvatelstva často důležitější než osobní svoboda. Můžeme tedy říci, že nadbytek ohrožuje demokracii. Nejvíce se jí daří na skromné životní úrovni. Demokracie sice umožňuje všem občanům ekonomický růst, avšak draví a bezohlední této možnosti samozřejmě využijí více. Tím se nebezpečně vyhrocují vztahy mezi chudými a bohatými. Z důvodu toho, že základním výrobním prostředkem je majetek, chudí stále více chudnou a bohatí stále více bohatnou. A ač tato situace přináší pouze útlak nebo revoluci, demokracii to vždy poškozuje. Tuto skutečnost vidí E. Kohák jako zásadní problém každé demokratické společnosti – na jedné straně je nutné občanům umožnit individuální rozvoj a iniciativu a přitom zabránit nebezpečí polarizace. Demokracie, jako soužití svobodných a rovných občanů se nesmí dělit na raby a pány ať už na základě majetku, náboženství nebo rasy. Nicméně svoboda musí zahrnovat svobodu podnikání pro člověka, jehož smyslem života je práce. Přirozené vlastnické právo zmiňoval ve svých teoriích i již zmíněný anglický filosof J. Locke, jenž bral přírodu jako zdroj nekonečného přírodního bohatství, které čeká jen na to, až si ho lidé přisvojí; na tomto místě E. Kohák upřesňuje – ne všichni lidé, ale pouze Evropané, neboť například americkým indiánům nikdo jejich vlastnická práva nikdy neuznal. Evropan se domnívá, že má na přírodu bytostný nárok a že je to jeho právo, které mu již nikdo nesmí vzít. Za života J. Locka byly ovšem lidské potřeby nenáročné. Dnes populace běžně hubí živočišné druhy a průměrná spotřeba Evropana převyšuje

⁴⁶ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 83-84.

⁴⁷ Tamtéž, s. 85.

třicetipětinásobek průměrného konzumu předchozích generací. Lockův egoismus se nám dnes tedy jeví jako vykořisťovatelsky hrůzný. J. Locka ani nenapadlo, že přírodu s jejím bohatstvím musíme v dobrém stavu uchovat i pro naše vnuky a pravnučky.⁴⁸

Samozřejmě nelze člověku odeprít právo na přirozené vlastnictví. K tomuto E. Kohák zmiňuje nechvalný pokus komunistů o společné vlastnictví. Nelze však omluvit a schválit kořistnictví bohatých nad chudými. Proto demokracie potřebuje odlišit právo vlastnické od vlastnické svévole. Jedna věc je vlastnictví osobní, které vzniká naší prací, například vlastnictví půdy, kterou člověk spravuje. Dále existuje vlastnictví, kdy člověk vlastní teprve až na základě společenské smlouvy, toto vlastnictví se potom řídí nejenom potřebami člověka, ale i potřebami společnosti, která má právo tento majetek člověku zdanit. Nikdo však nemůže člověka připravit například o střechu nad hlavou „pro dobro všech“. „*Demokracie je záležitostí stálého vyvažování práv a potřeb každého s právy a potřebami všech.*“⁴⁹ Demokracie musí mít stejná pravidla pro všechny, to znamená pro občana, církevního hodnostáře i vojáka – tato rovnost je zcela zásadní demokratická podmínka. Avšak rovné příležitosti pro všechny lze aplikovat v různých zemích různým způsobem. Otázkou je, zda je stát povinen poskytovat například mladým lidem nákladné studium nebo zda má občanská společnost nárok na bezplatné zdravotnictví, školství či dopravu. Prozíravá společnost ví, že hromadná doprava je ekologicky daleko šetrnější k životnímu prostředí než doprava automobilová. Jako příklad uvádí E. Kohák svou americkou zkušenost s přemírou automobilů, kdy Spojené státy umožnily ztroskotání hromadné dopravy a stále se jim nedaří napravit to, co v období automobilové horečky dopustily. E. Kohák pokládá otázku: Je povinností státu, s ohledem na práva občanů dýchat čerstvý vzduch, zabezpečit dopravu kolejovou?⁵⁰ Jako dobrý příklad bych na tomto místě uvedla rakouské hlavní město Vídeň, které bylo v letošním roce podle mezinárodního koncernu Mercer vyhlášeno městem, kde se obyvatelům nejlépe žije. Vídeň totiž například dokázala snížit používání automobilů ve městě na pouhých 27 % a tím z automobilismu učinit zcela menšinový způsob přepravy. Dále zde (podle přesvědčení E. Koháka o nutnosti občanské angažovanosti na správě věcí veřejných) funguje okolo dvou set soukromých i městských organizací, které usilují o spokojenost místních obyvatel.

⁴⁸ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 90-92.

⁴⁹ Tamtéž, s. 100.

⁵⁰ Tamtéž, s. 101-102.

Výzkum provádějí sociologové, kteří zjištěné studie publikují a následně odevzdávají komunálním politikům a urbanistům, jež zkoumají možnost zlepšení ve všech aspektech městského života. Vídeňská radnice svých výsledků dosáhla i tím, že si služby pro obyvatelstvo ponechala ve veřejném sektoru a neprivatizovala je, přestože je to finančně velmi náročné. Radnice subvencuje také městské byty a tím brání vzniku chudinských čtvrtí. Ghetta, jaká se hojně vyskytují v Bruselu či Paříži, zde neexistují. Vídeňské úspěchy jsou uskutečněným snem sociální demokracie, jejíž základní hodnotou je příjemný a pohodlný život pro všechny obyvatele, čemuž je podřízeno vše ostatní. Příkladem Vídně by měla následovat i ostatní města, neboť již nyní více než polovina obyvatel planety žije ve městech a předpokládá se, že v roce 2050 by se tento počet měl zvýšit dokonce na 75 %. Proto se politikové i občanské iniciativy v budoucnu neobejdou bez dobrého zdroje inspirace.⁵¹

Pro demokracii je dle E. Koháka zákonná polarizace mezi bohatými a vzdělanými na jedné straně a pologramotnými chudými, kteří jsou bráni jako levná pracovní síla. Ovšem řešit sociální nespravedlivost zestátňováním se také neosvědčilo. Je nutné zachování ekonomické aktivity zemědělců, řemeslníků či obchodníků. Ovšem takto vzniká další nadhodnota bez přirozené potřeby spotřeby. Na tomto místě je úkolem státu z takto nahromaděných finančních prostředků investovat do zdravotnictví, školství a důchodů, a tak nedopustit růst polarizace. Nebezpečí vidí E. Kohák v tom, že: „... demokracie není slučitelná s bídou. Stejně obtížně se však vyrovnává s nadspotřebou, jestliže společnost odmítne odpovědnost za stále vyvažování hodnoty a potřeby. Pak dochází k ničivému cyklu útlaku, revoluce a revolučního útlaku – až po další cyklus polarizace, útlaku a další revoluce.“⁵² Proto se americká i evropská demokracie snaží takovými scénáři předejít tím, že do dopravy, zdravotnictví a školství investuje nemalé částky a zároveň progresivně zdaňuje vyšší příjmové skupiny, což je pro bohaté přijatelnější než riziko revolučního vyvlastnění. Stát nemůže redukovat svobodu podnikání (což běžně prováděl minulý režim), zároveň však nemůže dopustit vykořisťování jednoho druhým a je povinen zajistit všem rovné příležitosti. E. Kohák se v knize *Průvodce po demokracii* ptá, zda lze tyto rozdílné potřeby skloubit. A zároveň uvádí, že jednoznačně odpovědět nelze. Tyto dva póly demokracie, rovnost

⁵¹ Lindner, T. Vídeň: Tajemství nejlepšího města. *Respekt*. Praha, 2016, XXVII (10), s. 18-22.

⁵² KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 104.

a svoboda, jsou předmětem nikdy nekončící snahy o vybalancování těchto dvou zcela protichůdných požadavků.⁵³

Demokratická diskuse potřebuje mít stanovená jasná pravidla. Do této diskuse musí demokracie začlenit všechny počínaje v to i odpůrce. I nesouhlas totiž demokracie uznává jako občanskou účast. Jen tak lze společně nacházet akceptovatelná řešení. V demokratické diskusi je nepřípustné napadat protivníka, vyvarovat se osobních útoků a nemístného chování. Proto veřejnou službu většinou poctiví lidé odmítají a do politiky pak míří spíše ti, kterým takovéto útoky nevadí. Demokracie tedy jako první pravidlo demokratické diskuse označuje úctu k protivníku, byť zcela nesouhlasí s jeho názory. Dalším pravidlem, jak nalézt konsensus v řešení toho či onoho problému, je vzít v potaz názor druhého a ne pouze trvat na názoru svém. E. Kohák přirovnává hádku ve sněmovně k jakékoliv jiné hádce, kdy je praxe nepustit protivníka vůbec ke slovu a vyříkat si pouze to své. Takto se řešení nalézt nedá. Podstatou demokratické diskuse je pochopení a úsilí o porozumění, nestačí souhlasit či nesouhlasit, ale dotazovat se a porozumět.⁵⁴ „*Demokracie je společenské uspořádání, které usiluje o začlenění všech do věcí veřejných a o řešení politických rozporů mezi nimi diskusí místo diktátu.*“⁵⁵ Je naivní se domnívat, že svobodné soužití vznikne jaksi samovolně, po pádu tradiční autority. Toto soužití může fungovat pouze tehdy, když jsou ve společnosti nalezeny způsoby, jak rozpory řešit a hlavně jakým způsobem, když ne mocenským příkazem. Ani názor většiny ještě není demokratický. Demokracie počíná až tehdy, kdy je boj nahrazen dohodou a diskusí. Hledání ideálního způsobu lidského soužití představuje podstatu demokracie.⁵⁶

Každý člověk má specificky zbarvené představy, co které slovo znamená. Toto představuje další problém demokratické diskuse, neboť je nutné držet se podstaty, jinak může dojít k tomu, že se lidé v podstatě souhlasí s názorem druhého, nedohodnou z důvodu jiného významu slov. Zde E. Kohák uvádí jako příklad slovo „socialismus“, které má pro většinu obyvatel evropských severovýchodních zemí kladný význam ve smyslu demokratickém, nicméně většina Čechů jej považuje za negativismus z důvodu normalizační minulosti. Naopak slovo „kapitalismus“ se Čechům jeví pozitivní, spojují

⁵³ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 103-105.

⁵⁴ Tamtéž, s. 110-112.

⁵⁵ KOHÁK, E. *Zorným úhlem filosofa: vybrané články a přednášky z let 1992-2002*. Vyd. 1. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2004, s. 173.

⁵⁶ Tamtéž, s. 173.

jej se spotřební nadhodnotou, možností svobodného podnikání atd. Západoevropané naopak označují kapitalismem nadvládu ekonomické moci, kterou v touze po stále větším zisku nic nezastaví a která potlačuje ekologické i sociální zákonodárství. Proto je nutné se v demokratické diskusi zaměřit na to, co doopravdy chceme a ne jakými slovy věc označíme. Je potřeba si předem ověřit, zda druhému skutečně rozumím, položit mu základní otázky jak to myslí, proč a co s tím, než se rozhodneme, zda můžeme s jeho názorem souhlasit či nikoliv.⁵⁷

Snad nejškodlivější nálepkou v postkomunistických zemích je označení „levicový“ a „pravicový“. Podle E. Koháka je nutné si přesně vyjasnit, co toto označení vlastně znamená. Na konkrétním případě odmítání levice jistou polistopadovou pravcovou vládou poukazuje na to, proč došlo v naší zemi v nedávné minulosti k několikaleté krizi. Přední představitel této vlády odmítal spolupráci a koalici s „levicovou“ stranou pouze proto, že všechno „levicové“ zatracoval z důvodu již zmíněné normalizační minulosti, místo aby toto označení spojil například s Masarykem. Pro generaci E. Koháka, která zažila 2. světovou válku a boj s nacismem, má naopak negativní zabarvení slovo „pravcový“. Je pro ně synonymem antisemitismu a nacionalismu, připomíná fašizující pravici. Oproti tomu bylo slovem „levicový“ označováno vše svobodné, rovné, bojující za vlast. Pravcoví kolaborovali, levicovní bojovali. Tehdy to bylo jasně dáno. Avšak během čtyřiceti let komunistické totality se slovem „levicový“ tehdy označovalo to špatné, co tento režim přinesl, ať už to byla kolektivizace, nechvalné soudní procesy, okupace a normalizace. Naopak označení „pravcový“ symbolizovalo svobodu a lidská práva, fašizující nádech tohoto slova se během dvou generací vytratil.⁵⁸

Je tedy pojem demokracie a svoboda levicový či pravcový? E. Kohák se ve svém díle „*Průvodce po demokracii*“ snaží na tuto otázku odpovědět. Ve svém výkladu zachází hluboko do minulosti. Na konci 18. století, za Velké francouzské revoluce, bylo označení pravcové a levicové jednoznačně dáno. Aristokracie byla pravice, toužící zachovat své privilegované postavení ve společnosti. Oproti ní stála levice, která se snažila o to, aby se na správě země podílel všechen lid, tedy demokracie. Bylo to prosté. Vláda elity (šlechta, vzdělaní a schopní) proti vládě podporující slabé a chudé. Již

⁵⁷ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 110-112.

⁵⁸ Tamtéž, s. 112-113.

v 19. století se však toto klasické rozdělení ztížilo vznikem liberalismu. Liberalisté na jedné straně revoltovali proti starým pořádkům, na straně druhé jim bylo proti srsti brát ohled na potřeby chudých a slabých. Chtěli vše, co nabízela nová doba – osobní volnost, podnikání, svobodu slova. Nesouhlasili se zděděnými, automatickými výsadami aristokracie. Nicméně je nemůžeme označit za levicové. Netoužili po rovnosti a bratrství; upřednostňovali spíše výsady průbojných, dravých a nadaných, kteří mají právo být nadřazeni obyčejným lidem, pohrdali prostou humanitou. Z těchto důvodů je tradiční levice odmítala, pro tradiční pravici byli příliš radikální. Vznikl tedy třetí proud mezi konzervatismem a sociální demokracií. Tato liberální alternativa se při řešení věcí veřejných objevuje dodnes.⁵⁹

Ve století dvacátém došlo k další nejednotě při vymezení pojmů „pravicový“ a „levicový“. Samozřejmě že komunisté, se svou snahou o revoluční změny, se důrazně hlásili k levici. Jenže i nacisté se zasazovali o revoluční změny a sami sebe označovali za národní socialisty. Podle předchozích dělení bychom je tedy měli označit jako hnutí levicové, přestože jako odpůrci komunistické levice byli pojmenováni pravicovými a přestože je elitářští, ryze pravicoví fašisté jako Franco či Mussolini označovali za nacistické plebejce. A i levicoví komunisté se během svého vládnutí proměnili z revoluční strany na stranu konzervativní. Takže stanovit, co přesně označuje pojem levicový a pravicový znamená zaplést se do změní zamotaných pojmů. E. Kohák obecně definuje levicovým toho, kdo oproti ekonomickým zájmům klade důraz na dodržování lidských práv a sociální spravedlnost. Pravicovým zase toho, kdo upřednostňuje tradiční hodnoty a ve smyslu liberálním odmítá veškerá omezení a svobodu vnímá jako soutěžení kohokoliv s kýmkoliv.⁶⁰

Protože demokracie je silně závislá na diskusi, je stranická příslušnost (jedno či pravicová nebo levicová) důvodem k již předem odmítavému stanovisku k názoru „protistraníka“. Demokracii se nemůže dařit tam, kde je podstatnější názor pana předsedy strany než vlastní, pečlivě zvážené a rozumným argumentům otevřené vlastní posouzení. Všude tam, kde existují strany, zaniká diskuse a začíná rozpor. Již George Washington, první prezident Spojených států amerických nabádal občany, aby se vyhnuli stranictví, v němž spatřoval hrozbu demokracie. Pouze nestraník, konající dle

⁵⁹ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 114-116.

⁶⁰ Tamtéž, s. 117-118.

svého vlastního rozumu a uvážení, je pro dobro všech schopen přistoupit ke kompromisům. V opačném případě se politika stane konfliktem kdo s koho a demokracie přestane fungovat. Mezi demokratickým a stranickým přesvědčením je skutečně podstatný rozdíl. Straník chce v první řadě zvítězit nad protivníkem. Jenže podstatou demokracie je společné nalezení nejlepšího řešení při sebevětších rozdílech v názorech. Nicméně je třeba zdůraznit, že demokracie se bez stran neobejde.⁶¹

*„Demokratická řešení jsou možná jen tehdy, když se podaří rozličné zájmy spojit do několika zájmových proudů. Pak teprve je možné myslet politicky, ujasnit si problém a hledat taková kompromisní řešení, která by respektovala potřeby různých vrstev obyvatelstva. Prostě, bez stran demokracie nejde – a se stranami také ne...“*⁶² Tento problém se ve vyspělých demokratických zemích řeší ochotou naslouchat druhému, tolerancí k jinému názoru a hlavně úsilím o nalezení společného, nejvhodnějšího řešení, ve kterém nebude jasného vítěze či poraženého, ale dojde k přijatelnému konsensu. Takovému jednání se ovšem lidé musejí nejprve naučit. Zcela základní pro demokratické soužití je zvládnout vyvážení tolerance k ostatním s vlastním sebevědomím a osobní svobody se sociální odpovědností. Pro nastolení určité rovnováhy vzniká politika nestraničná, která je pro demokracii nesmírně důležitá, avšak není schopna zastoupit politiku stran. Pojem „nestraničná politika“ můžeme nalézt již u T. G. Masaryka, v jehož době voliči také negativně vnímali partajní politiku jako převážně mocenské pře namísto řešení problémů. Masaryk zdůrazňoval, že podstatná část politiky se má zaměřit na věci veřejné (*polis*), tzn. kulturu, školství, mládež, český jazyk, společenský život a podobně. Budovat demokracii bez této politické „nadstavby“ není možné. Občanská angažovanost či nepolitická politika neusiluje o moc, ale snaží se vyřešit problémy dané doby. E. Kohák tyto zásady považuje za naprosto klíčové pro budování demokracie. Ovšem ze společenského života nelze vyjmout rozměr politický. Pokud se rozhoduje o celkovém zaměření naší společnosti, je nezbytná přítomnost stran, které rozhodnou o základních politických záležitostech. Opět se nejedná o mocenský boj, ale o možnosti směřování dalšího vývoje. Na čem záleží a na čem méně. Pouze strany mohou volit mezi dvěma či více možnostmi.⁶³

⁶¹ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 123-124.

⁶² Tamtéž, s. 124-125.

⁶³ Tamtéž, s. 125-127.

Charakter politických stran mohou přetvořit jen občané. „*Strany slušných lidí budeme mít teprve tehdy, až do stran začnou vstupovat slušní lidé, kteří se dnes stran straní. A kde je vzít a nekrást? Právě z té nepolitické politiky, z občanské angažovanosti, ve které vyrůstají lidé prostí mafiánské mocenské mentality. Teprve lidé odchovaní tou nepolitickou politikou, drobnou prací budování společnosti od rodičovského sdružení po ekologickou iniciativu, mohou dát stranám místo mafiánského opravdu demokratický ráz.*“ Strany nemohou fungovat na principech osobního obohacování a moci, nýbrž jako služba veřejnosti.⁶⁴

Pokud jedna strana vládne, druhá je v opozici. V demokracii je opozice možná ještě důležitější než vláda. Jako každá jiná menšina má právo se spoluúčastnit na životě společnosti a pokud nemá demokracie sklouznout k diktatuře davu, je nutná existence někoho, kdo bude proti. Odpůrce demokraticky zvolené vlády nemůžeme chápat jako odpůrce demokracie. V demokracii je nutné i odmítnutí považovat za platnou formu občanského podílení se na správě věcí veřejných. Tato kritika však musí splňovat určitá demokratická pravidla od ochoty naslouchat druhému až po vyloučení nekalých praktik. Opozice není zrada, ale nezbytná forma demokratické diskuse.⁶⁵ Zradou demokracie je dle E. Koháka pouze lhostejnost. Lhostejnost občana, který se jednou za čtyři roky účastní voleb a pak vše nechá na parlamentu. Ten podvádí demokracii, ne ten, kdo vznáší protesty. Pouze občané o své vlastní vůli prosazují nutné prvky demokracie, kterými jsou sociální odpovědnost, tradice a osobní zájem. Ve vzájemné úctě se snaží nalézt řešení společných problémů a jejich argumentem nejsou represivní opatření. Vláda potřebuje opozici, která je schopna doplňovat její vládní systém. Z důvodu zachování vyváženosti je nutná koexistence obou. Tomu je podle E. Koháka třeba v demokracii stále se učit. Rozdílný názor neznamena nutně touhu po moci, ale jen odlišnou stranu společného zájmu. Představa politiky jako zápasu o moc je pozůstatek totalitního myšlení. I v té době se jistě mezi občany našli ti spravedliví, ovšem převážná část se starala pouze o sebe a odpovědnost nechala na tehdejších vládnoucím režimu. Bylo jistě snadnější svalovat vinu na něj, než obviňovat sebe. Proto se občané nenaučili spravovat věci veřejné, neboť tuto možnost po mnoho desetiletí neměli. Když došlo ke změně ve společnosti, většina lidí spíše očekávala, že se bude více angažovat stát a ne že zodpovědnost za správu věcí bude na nich. Demokracie nejvíce potřebuje vyspělé

⁶⁴ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 128.

⁶⁵ Tamtéž, s. 137-138.

občany, kteří se budou rozhodovat zodpovědně a svobodně. Prvotní občanskou povinností je dle E. Koháka vyhledávat řešení zajišťující budoucnost a ne se zaobírat starými křivdami. Odpouštět je elementární nutností pro kolektivní soužití. Demokratický postoj vyžaduje vyřešit problémy v zájmu zachování země svým následovníkům. Vyzrálý demokratický občan rozhoduje sám za sebe; proto je tak nutná občanská iniciativa, již skutečně demokratické vlády oceňují a vnímají ji jako sobě rovného partnera. Proto demokracie přijímá kritiku a snahu o nápravu jako legální účast na řešení věcí veřejných. Úsilí o nápravu nelze považovat za nepřátelství, ale je třeba jej chápat jako intenzivní občanství. Za doby totality režim občanům lhal a dnes, po mnoha letech od zásadní společenské změny se zdá, že existuje další spolčení lži. Chamtivost je však dnes považována za ctnost, korupce je chápána jako „běžná činnost“. Ve jménu ekonomické prosperity zavírají lidé oči nad nemorálním a neetickým chováním bohatých. A podle E. Koháka za toto neseme odpovědnost pouze my sami. Umění občanství vyžaduje spolupráci, opozici, zodpovědnost a poctivost.⁶⁶

K záchraně lidstva jsou nutné zásadní nápravy ve třech klíčových oblastech, a sice morální, ekologické a demografické. Demografická krize je nejlépe vidět v mnohamilionových chudinských čtvrtích velkoměst zaostalých zemí nebo v expanzi uprchlíků po celém světě. Již v roce 2002 E. Kohák předpovídal, jak těžce se bude demokracie vyrovnávat s populační krizí, která se projeví ve vysokém přílivu běženců ze zemí třetího světa. V nadspotřebních zemích sice porodnost klesá, nicméně průměrný obyvatel západoevropských zemí spotřebuje daleko více energie a vyprodukuje daleko více odpadu než průměrný obyvatel Asie nebo Afriky. Svou nadspotřebou ohrožuje právě obyvatele chudých zemí, kterým například devastuje přírodu pouze pro svůj vlastní zisk. Ekologická krize je způsobena také zásadním nepoměrem mezi lidskými nároky a možnostmi přírody. Bohaté státy neustále stupňují hmotnou spotřebu, avšak planeta je jednoznačně konečná. Současnou morální krizi vidíme ve ztrátě hodnot, jež lidé ke svému životu potřebují. Je to řád, bezpečí a jistota. Pouze tyto hodnoty je nutné mít samozřejmě vžité, nepochybovat o nich, a tak utvářet morálku. Je nutné odmítat také mnohé záporné návyky jako například pocit nadřazenosti bílých vůči barevným či mužů vůči ženám. Problémem zbavení se všech zastaralých návyků je to, že nové vznikají výrazně pomaleji, než zanikají staré. Logicky proto nastane období

⁶⁶ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 140-145.

zhroucených samozřejmostí. Jak se s tímto demokracie vypořádá? E. Kohák se domnívá, že v první řadě demokraticky. Morální oživení, populační politika i ekologie mohou proběhnout pouze pod záštitou demokracie. O řešení těchto problémů musí usilovat každá občan, jinak řešení nebude možné. Spoléhat na vládní moc je v tomto případě naivní.⁶⁷

Podle E. Koháka je třeba: „...se otevřít těm, kdo přicházejí odjinud, a začleňovat je do našeho kulturního společenství. Můžeme omezit vlastní plýtvání a přiložit ruku k ekologickému dílu. A můžeme myslet globálně: působit na naši vládu, aby se aktivně podílela na celosvětovém úsilí o demografickou ohleduplnost, o ekologickou ohleduplnost i o ohleduplnost člověka k člověku a k přírodě. Tak můžeme budovat demokracii i do nepohody, demokracii do deště.“⁶⁸

Jak vyzdvihoval již T. G. Masaryk, demokracie znamená především práci. Ta je nejdůležitější hodnotou pro demokratické soužití. Ani revoluce, ani tradice, jen každodenní práce rozhoduje o lidském žití. Ta prostá humanita, která nám nedovolí smířit se s bezprávím a která nám velí pomoci utiskovaným. Pouze z aktivního občanství může vzniknout skutečná demokracie.⁶⁹ „Demokracie, v dějinách lidstva řídký a přechodný jev, představuje především pokus o přijetí osobní odpovědnosti za věci obecné. ... Demokracie především předpokládá vyšší občanské vědomí: ochotu a schopnost všech občanů vzít v potaz nejen své vlastní přání, nýbrž i potřeby a dobro celku.“⁷⁰ Přesto se demokratické společnosti neobejdou bez odborníků, které nazýváme stát. S náročností obyvatel v nadspotřebních společnostech dochází k nárůstu odbornosti. Občané si nemohou většinu služeb zajistit sami. Dobrá vůle nestačí, je potřeba zkušeností a znalostí, ať už se jedná o obranu státu či ochranu proti automobilovým zplodinám. Občanská sdružení však nemohou nahradit odbornost. Proto je tak nutná neustálá diskuse o vzájemném vztahu mezi odborností a vzdělaností politiků a úrovní demokracie. Demokracií odchovaní občané se zajímají o všechny věci veřejné. Ač nejsou odborníci, odborníky při práci sledují a kontrolují a podstatou jejich občanského postoje není vytvářet stínové vlády, ale být aktivní ve všech věcech veřejných, ať už je to péče o tělesně postižené, boj proti diskriminaci, ochrana životního

⁶⁷ KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 152-156.

⁶⁸ Tamtéž, s. 160.

⁶⁹ Tamtéž, s. 120.

⁷⁰ KOHÁK, E., ŠANTORA, R. *Orbis Bene Vivendi*. Vyd. 1. Praha: Junák - svaz skautů a skautek ČR, 2001, 137 s. Letokruhy, s. 120.

prostředí a další palčivé otázky naší doby. Společnost nemůže být svobodná, pokud jí chybí občanská angažovanost, která státní správu popuzuje. Konečné rozhodnutí v demokracii musí učinit občané, v tom je zásadní význam obecného referenda. Obava z toho, že se občané snad rozhodnou nesprávně, je dle Kohákovy mínění obavou z demokracie.⁷¹

„Jestli se naše soužití se všemi bytostmi nemá stát bojem všech proti všem, ve kterém se vzájemně vyhubíme, potřebujeme své potřeby prosazovat ohleduplně. Ptát se, na co „máme právo“, moc nepomůže. Ptejme se raději, nač máme brát ohled: jak šetrně, laskavě žít, abychom si co nejméně šlapali na paty!“⁷²

⁷¹ KOHÁK, E. *Kopí dona Quijota: vybrané přednášky, studie a publicistické články*. Vyd. 1. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2010, 137 s. Letokruhy, s. 162-163.

⁷² KOHÁK, Erazim. *Hesla mladých svišťů*. 2. vyd. Ilustrace Zdeněk Šorm. Praha: Kalich, 2000, s. 102.

3 Problematika morálky (dobro a zlo, svoboda, odpovědnost, svědomí)

Nezastupitelným tématem v kontextu celoživotního filozofického díla E. Koháka je téma etiky a morálky. Otázka střetu dobra a zla ve světě je totiž univerzální, všudypřítomná a věčná. A právě takto k tomu v celkovém průřezu svého díla přistupuje E. Kohák. Tato otázka je pro něj klíčová. Všem nám musí být jasné, že nežijeme v ideálním světě. A právě na universalistickém tématu etiky se E. Kohák snaží odpovědět na základní filozofické otázky. Jak sám uvádí, filozofie vychází ze života. Předmětem filozofie je život sám s problémy, které vyvstávají v našem žití. Úkolem filozofie je tedy nikdy nekončící hledání co nejspolehlivější orientace v životě, podle kterého bychom mohli problémy žití řešit. Filozofie usiluje o představu o smyslu našeho žití.⁷³ Zde nelze než souhlasit, k čemu jinému, než právě k orientaci ve složitém světě, by měla filozofie sloužit. E. Kohák jako nejvýznamnější zdroj svého poznání, potažmo vliv, zmiňuje filozofa Edmunda Husserla, o kterém tvrdí, že jej naučil vycházet ze skutečnosti tak, jak ji skutečně prožíváme, z té zkušenosti, jenž vychází z jádra věci, která se nezabývá jen určitou okamžitou náplní, ale má opravdový smysl.⁷⁴

Ve svých dílech se E. Kohák naplno, komplexně a zároveň osobitě vyrovnává se všemi podstatnými otázkami spojenými s etikou, morálkou, či spleťnými a nikdy nekončícími otázkami svobody. Jsou to zejména knihy *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky* a *Hesla mladých svišťů*. Přičemž první z nich není pouze jakýmsi systematickým přehledem nebo souborem esejů, které se zaměřují jen na určitý problém, ale jedná se mnohem více o dílo, které umně propojuje většinu témat v širších filozofických souvislostech. Sama kniha je zajímavá i svou formou, neboť je pojata jako soubor přednáškových textů, které v předmluvě sám autor označuje jako skripta pro studenty, jimž tato témata přednášel na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Souvislostí a srozumitelností textu umožňuje praktické využití při studiu etiky v rámci širšího společenskovedního vzdělávání.

Nyní bych ráda blíže popsala obsah hlavních témat již zmíněného díla E. Koháka *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*, kterou považuji

⁷³ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. i.

⁷⁴ Tamtéž, s. 9.

v širším pojetí problematiky v etice díky její dobré pochopitelnosti za využitelnou v praxi. Název první kapitoly „Filosofie, etika, svoboda“ by mohlo mnohé přivádět k myšlence, že jde jen o výklad či etymologii pojmů. Není tomu tak; E. Kohák pokládá ihned tři, pro sebe zásadní, filozofické otázky: „Co to znamená?“, „Na čem se to zakládá?“ a „Co z toho vyplývá?“, a to nejen z hlediska dějinného, ale i v kontextu chápání tady a teď. Pokud si člověk alespoň provizorně neodpoví na první z těchto otázek, není možno s čímkoliv souhlasit či nesouhlasit a srozumitelně hovořit. Druhá filozofická otázka vyžaduje opravdově doložený názor a poslední z otázek si filozofie pokládá proto, aby měl výrok nějaký smysl.⁷⁵

V druhé kapitole E. Kohák seznamuje s problematikou společenské smlouvy a čerpá zde především ze tří významných filozofických proudů a uvádí stejný počet základních možností, se kterými se v lidských situacích setkáváme jak v osobním životě, tak i ve filosofii. Kohákovo pojetí společenské smlouvy vychází ze tří základních variant, které předkládají Jeana-Jacques Rousseau, Thomas Hobbes a John Lock. J. J. Rousseau sdílel názor o čisté lidské přirozenosti a tím se nikterak nelišil od ostatních osvícenců. Přestože byl racionalistou a věřil v rozum, viděl v něm rovněž i příčinu rozkladu tradiční společnosti. Poutem mezi lidmi je jejich hřejivé soucítění, nikoliv chladný rozum. Lidé se formují v blízkém osobním kontaktu a zcela bezděky vtiskují svému obcování podobu morálního zákona. Teprve vznikem kmenového společenství se stává člověk plně člověkem. Takto vypadá podle J. J. Rousseaua společenská shoda. Lidé mají sdílené představy, co se dělá a nedělá, je to jakási obecná vůle, která je vodítkem lidského rozhodování. Jiné je to u T. Hobbese. Ten rozeznává v lidském jednání dvojí zákon. První je zákon přírodní nazývaný jako sobectví, kdy člověk prosazuje sám sebe a domáhá se všeho. Není nic, co by nechtěl, dělá si absolutní nárok na všechno. Je to zákon gravitace, kdy kámen padá k zemi. Jenže člověk má i rozum a ten mu velí, kdy je výhodnější ustoupit ostatním a nakonec tím získat. Lepší vzdát se něčeho, než přijít o všechno. Třetí a poněkud odlišný přístup hlásá J. Locke. Podle něj není přirozený zákon jen popis skutečného stavu, ale jakýsi návod na to, jak

⁷⁵ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 11-12.

spolu ve společnosti vyjít. Je to prostě vědomí naší situace a také schopnost odhadnout, co prospívá a co vadí a naše svědomí nás poté nasměruje ke správnému konání.⁷⁶

Klíčovým pojmem třetí kapitoly nazvané „Pravda a pluralita: Kulturní relativismus“ je samotný pojem kulturní relativismus, jehož obsah zkoumá E. Kohák filosofickou reflexí tak, že jej ukazuje jako jeden ze způsobů myšlení o dobru a zlu. *„Nepřilíší šťastná nálepka „kulturní relativismus“ označuje přesvědčení, že neexistuje žádné dobro a zlo o sobě, jen označení jako dobré a označení jako špatné, a ty se liší od jedné společnosti k druhé. Neexistuje však společná zásada, kterou bychom mohli uplatnit při porovnání dvou společností. Každá kultura v sociologickém slova smyslu má své představy o dobru a zlu, každá má svou platnost, a neexistuje něco třetího, podle čeho bychom je mohli porovnat. Všechny hodnotové systémy mají stejnou platnost – a jsou neporovnatelné. Tak – či onak – to prostě je.“*⁷⁷

Čtvrtá kapitola s názvem „Dobrý člověk, dobrý čin: etika ctností“ předkládá autorovo vymezení meta-etiky, kterou vidí jako představující „nadrovinu“ etiky; jestliže etika se zabývá jednotlivými případy dobra a zla, pravdy a lži atd., meta-etika pak podle E. Koháka představuje zkoumání „o rovinu výš“, tedy otázky, na základě čeho o tom rozhodneme.⁷⁸

Pátá kapitola nazvaná „Individuální relativismus – subjektivismus“, nám může nabídnout samotné prohloubení předchozího tématu, ale také zároveň teorii meta-etiky. V tomto rámci poté E. Kohák rozvíjí (v anglosaském světě moderní a v podstatě velmi rozšířené) nonkognitivistické a kognitivistické teorie. Toto pojetí již předem odmítá výpovědní hodnotu morálních soudů o tom, co je dobré a co špatné. Nonkognitivismus považuje hodnotící soudy za neobjektivní a dělí se na teorie emotivistické, jež hodnotí na základě citění a teorie imperativistické, které hodnotící soudy chápou jako výraz přání.⁷⁹

V šesté přednášce „Sobecký gen: O determinismu a egoismu“ se E. Kohák zamýšlí nad otázkami co je svoboda a odkud pocházejí pochyby o ní. Je sobectví psychologickou nutností a popírá altruismus vlastní zájmy člověka? Sedmá kapitola

⁷⁶ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 29-35.

⁷⁷ Tamtéž, s. 45.

⁷⁸ Tamtéž, s. 55.

⁷⁹ Tamtéž, s. 76-77.

„Sub specie aeterni: O náboženské etice“ symbolicky posouvá celý výklad etiky k poznání, že si člověk základy etiky nevymýšlí, nýbrž objevuje. Další formy filosoficko-etického uvažování jsou v této kapitole charakterizovány jako „orientační body“ k odvození toho, co je dobré a co je špatné. Zaprvé prožitek posvátného, z něhož vychází náboženská etika; zadruhé prožitek přirozeného, který je základem vši etiky zákona; zatřetí prožitek prospěšného (ve smyslu úcty, respektu a ochrany života) a začtvrté prožitek toho, co je správné – od něhož se odvíjí deontologická etika.⁸⁰

Tématem osmé kapitoly je etika přirozeného zákona, devátá kapitola se zabývá etikou užitečnosti. Desátá, jedenáctá a dvanáctá kapitola se věnuje utilitarismu, deontologické etice a formalismu. Ve všech těchto kapitolách E. Kohák rozvíjí a prohlubuje základní linii svého přístupu a výkladu – zakoušení; ať již jde o přírodovědeckou zkušenost, náboženský zážitek nebo přirozené zákony. Opět je zde důsledně uplatňován takový přístup uvažování a zkoumání, který jde „ke kořenu věci“. Zároveň ve svém výkladu uplatňuje E. Kohák i preciznost a citlivost, v jistém slova smyslu výsostně filosofický přístup v požadavku rozlišovat pojmy, slova a názvy jako označení od jejich skutečného obsahu. V tomto smyslu také autor např. v přednášce osmé píše: „Z náboženského prožitku pak vyplývá dvojí pojetí etiky, které jsme pracovně označili jako (příkazovou) etiku Boží vůle a jako etiku Božího zákona. ... Skutečnost je vždy to, co lidé konají, vnímají, zažívají. Nálepky jako „příkazová etika“ jsou opravdu jen označením něčeho skutečného; samy nejsou něčím skutečným. ... Etika nic neříká, říkají jen lidé.“⁸¹ Se svými vlastními názory a postoji poté E. Kohák seznamuje čtenáře v závěrečné přednášce „Apologia neboli vyznání“. Kniha E. Koháka je odborně vysoce erudovaná a zároveň srozumitelná. E. Kohák zde přirozeně nabádá k rozvoji kritického myšlení a uvažování v souvislostech. A esejistická forma zde rozhodně nejde na úkor odbornosti a opravdové filozofické reflexe.

K dokreslení osobnosti E. Koháka, jako člověka se spirituálním přesahem mi posloužila jeho kniha *Hesla mladých svišťů*. Výrazně mi dopomohla v otázkách etiky, zejména tam, kde se E. Kohák dotýká témat náboženské etiky, boží vůle nebo posvátna. Tuto zajímavou knihu psal E. Kohák nejdříve ve formě novinových sloupků. Teprve posléze dospěl k názoru, že ji vydá knižně. Sloupky v novinách měly úspěch. Sám

⁸⁰ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 103.

⁸¹ Tamtéž, s. 118.

Kohák je zpočátku nazýval „zábavným katechismem pro ateisty“. Na základě mého studia daných esejů musím však upozornit na svůj první dojem. Víra E. Koháka je určitým způsobem „optimisticky americká“. Oproti středoevropskému vážnému a poněkud chladnému katolicismu je zde patrný jistý kulturní rozdíl. Dle mého názoru E. Kohák více věří svému životnímu optimismu, než katechismu a Bůh vlastně ani není tak důležitý. Spíše se jedná o „bytotné dobro“ v čisté formě. Jasně zde vymezuje pojmy jako je například Bůh, Andělé, Svatá trojice, Království Boží, Mesiáš a mnohé další.⁸²

3.1 Základní pojetí etiky a morálky

Ještě předtím, než zmíním souvislosti spojené s etikou a morálkou, je nutno vymezit základní pojmy a obecná filozofická východiska, bez kterých není možno tuto tematiku uspokojivě obsáhnout. Co je tedy dle E. Koháka etika a jak ji definuje? Které pojmy u něj s etikou úzce souvisejí a nelze je oddělit? Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, vidí E. Kohák etiku především jako jakýsi soubor pravidel či zásad, které naznačují lidskému společenství, jak se chovat ve vzájemné interakci. Toto pojetí je samotným E. Kohákem dále rozvinuto jako: „...hledání zásad soužití člověka s člověkem a světem ... Proč je vůbec něco dobré a ne prostě je?“⁸³ Zde si E. Kohák pokládá zcela zásadní otázku. Vychází z německého filozofa 17. století Gottfrieda Leibnize, který se poprvé otázel: „Proč něco vůbec je a není nic?“ G. Leibniz je autorem konstruktivní teodiceje, kdy bůh stvořil nejdokonalejší ze všech možných světů. Přesto je na světě stále mnoho zlého. Na to má G. Leibniz odpověď v původu samotného zla. To rozděluje na metafyzické, fyzické a mravní. Metafyzické zlo spočívá v tom, že náš svět je konečný. Také fyzické zlo ve formě utrpení všeho druhu nutně vychází právě z metafyzického zla. A nakonec zlo mravní, jež souvisí s nedokonalými bytostmi, které se nemohou blížit dokonalosti. To by bylo příliš božské. Tudiž hřešit je pro lidskou bytost v podstatě normální a lidské, a to zejména poté, co ji Bůh obdaroval velkým darem svobody.⁸⁴ Tímto se dostáváme k dalšímu klíčovému pojmu a tím je Svoboda.

⁸² KOHÁK, E. *Hesla mladých svišťů*. 2. vyd. Ilustrace Zdeněk Šorm. Praha: Kalich, 2000, s. 5.

⁸³ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 14.

⁸⁴ STÖRIG, H., J. *Malé dějiny filosofie*. Vyd. 8., V KNA 2. Překlad Miroslav Petříček, Petr Rezek, Karel Šprunk. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 246.

3.1.1 Svoboda jako zásadní východisko etiky

Samotné pojetí svobody je jedno z vůbec nejzásadnějších a nejsložitějších témat samotné filozofie. V podstatě nelze při zkoumání etických otázek vůbec opomenout pojetí svobody. Sám E. Kohák v tom vidí podstatu samotného člověka, který je tvorem čistě společenským. Ke svému životu potřebuje společenskou jednotku, stabilní po značnou část života, která by pečovala o mladé. Etika je tedy z tohoto pohledu naprostou nutností právě svou provázaností se svobodou. Lidská mláďata potřebují mnohaletou péči, než začnou být samostatná.⁸⁵ Navíc je člověk oproti svým zvířecím předchůdcům daleko méně vybaven přirozenou pudovou výbavou. Živočichové nebo „přirozené“ národy, které provádějí vše vlivem nezpochybněného návyku, etiku nepotřebují. Samozřejmým je pro ně jediný, jim známý, vzor jednání. Odtud právě pochází onen pocit svobody typický pro přirozené národy. Nic jim neříká něco jako zákon či etický kodex, neboť žijí přirozeně. Žijí podle tradic, které v nich po staletí vypěstovaly neměnné návyky, jež jsou příčinnou jejich jednání. Na tomto místě E. Kohák zmiňuje jako poněkud problematický výrok významného německého filozofa Georga Wilhelma Friedricha Hegela, který na základě své dialektiky tvrdí, že svoboda je jakousi poznanou nutností. E. Kohák nicméně souhlasí s tím, že pocit svobody souvisí se ztotožněním se s nutností. Pokud jednotlivec „pluje s davem“, nepocítí nikdy nějaké omezování. Jako příklad nám předkládá horlivého nacistu, který se svobodně cítil i v Hitlerově Německu. Až když začne pochybovat o systému a chce si zvolit vlastní cestu, začne pociťovat nesvobodu. *„Pak narážíme: poznáváme nutnost ne jako svobodu, nýbrž jako omezení. Poznání nutnosti nevytváří svobodu, jen pocit svobody, který vychází z nezpochybněné samozřejmosti návyku.“* Příklad druhý: Babička Boženy Němcové jako archetyp tradičního venkova 19. století nepotřebuje podle E. Koháka etiku, protože existuje v nesvobodě. Ta je dána tradicí a pevnými návyky. Až oprostění se od zažitých návyků a pudů dokáže člověka osvobodit a umožnit mu „plné lidství“. *„Právě touto schopností a možností vstupuje do lidského soužití potřeba výslovných pravidel. Či zcela jednoznačně: potřeba etiky vstupuje do života s plným lidstvím, a to vstupuje do života se svobodou. Člověk se liší od ostatních živočichů tím, že do jeho života vstupuje svoboda a s ní i zvláštní odpovědnost. Protože člověk může volit,*

⁸⁵ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 17.

*potřebuje si vytvořit představu o tom, jak jednat.*⁸⁶ Až s představivostí vstupuje do života člověka řada možností. Lidé, kteří si nedovedou představit, že by něco mohlo být jinak, jsou nesvobodní. Teprve když přijmou i odlišnost, mohou si vybrat. Ovšem je třeba zvolit si možnost z dobrých důvodů. Tam, kde člověka ovlivňují příčiny (například hněv) lze dojít jen k dalším křivdám a k nové nesvobodě. Pouze volba „z dobrých důvodů“, podle toho, co by být mohlo a mělo a ne co bylo, přináší svobodu. Představivost ale přestane být dostačující, jakmile člověk zjistí, že volby mohou poutat i osvobozovat. Zde je nutné rozlišit skutečnost od zdání, být soudný a žít v pravdě.⁸⁷

Na tuto problematiku lze nahlédnout i z pozice psychologa či neurovědce. Svoboda totiž, jakožto hypotetický konstrukt, skýtá z pozice současných neurovědních poznatků určitá úskalí. Většina lidí totiž přirozeně věří, že je nadána svobodnou vůlí. Právě díky ní může o sobě rozhodovat, má zodpovědnost za své činy, totéž předpokládá u druhých lidí a také podle toho i ostatní kolem sebe posuzuje. Na těchto principech funguje náš právní systém, opírají se o něj ekonomické teorie a morální otázky. Liberální demokracie a kapitalistický systém volné obchodní soutěže má tato východiska rovněž. Jak by vlastně naše společnost mohla fungovat bez svobodné vůle. Vždyť je na konceptu nezávislého rozhodování jednotlivců založena a ztratila by bez něj smysl. Ohledně svobodné vůle, jakožto zásadního hypotetického konstruktů pro naši západní společnost, bylo uskutečněno několik psychologických experimentů. Nejznámější z nich provedl v 70. letech americký fyziolog Benjamin Libet. Ten v rámci svých experimentů požádal probandy, aby zmáčkli tlačítko umístěné na stole vždy, kdykoliv se jim zachce. Na hlavu probandů byly instalovány elektrody, které měřily aktivitu mozkové kůry. Pomocí elektrod byl měřen čas, za jak dlouho mozek zareaguje. Zjištěné výsledky byly naprosto překvapivé. Bylo totiž experimentálně zjištěno, že je to zcela jinak, než se do té doby myslelo a člověk očekával. Poté, co se výsledky velkého množství výsledků statisticky zprůměrovaly, vyšlo najevo, že k elektrické aktivitě v mozku dochází již minimálně o jednu sekundu dříve, než se objekt domnívá, že uskutečnil své rozhodnutí. V našem mozku tedy existuje určitá předběžná znalost i u vědomého záměru. Oproti tomu se subjektivní svobodné rozhodnutí vůči mozkové aktivitě časově opožďuje. Z toho někteří vědci usuzují, že iniciace chování vzniká

⁸⁶ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 18.

⁸⁷ KOHÁK, E. *Zorným úhlem filosofa: vybrané články a přednášky z let 1992-2002*. Vyd. 1. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2004, s. 57-59.

a obvykle začíná nevědomě. V Libetově pokusu lidé jednali svobodně, ale jejich mozek to jaksi „věděl“ dříve než oni sami. Libetovy výsledky obracely pořadí událostí. Mozek se již chystal k akci, aniž se jeho nositel ještě rozhodl.⁸⁸ Celkově tyto interpretace vzbudily ve své době velký odpor a dodnes jsou přijímány značně rozpačitě, neboť nikdo vlastně uspokojivě neosvětlil zásadní otázku. Pokud člověk není původcem svých rozhodnutí, jak by za ně mohl být zodpovědný? Tyto pochybnosti dodnes nenechává klidnými neurovědce, psychology, filosofy i teology, kteří se pod patronátem Nadace Johna Templetona již od roku 2010 snaží o problému podnítit další debatu.⁸⁹

3.1.2 Pojetí dobra a zla

Dříve než se budu věnovat pojetí dobra a zla v díle E. Koháka, je nutné znovu zmínit pojem „kulturní relativismus“, se kterým autor operuje. Zde nelze nerozeznat, že je E. Kohák ovlivněn anglosaským pojetím vědy, která s tímto konstruktem také velmi často pracuje. *„Jde o to, že tu existuje určitá kulturní skutečnost – totiž různost hodnotových systémů v různých kulturních společnostech – ze které někteří filozofové odvozují normativní závěr, že tyto hodnotové systémy mají skutečnou normativní platnost. ... To znamená, že naše hodnotová soustava je sice jen jedna z mnohých, nemáme právo ji uplatňovat jinde, avšak u nás platí absolutně.“*⁹⁰ Tudíž neexistuje žádné dobro a zlo jen samo o sobě, existuje jen označení jako dobré a špatné a to se liší společnost od společnosti. Každá kultura má své představy o dobru a zlu a jednoduše řečeno si jej stanoví sama. Například vměšovat či nevměšovat se do vnitřních záležitostí jiné země? Jsme malá země, takže ctíme nevměšování se, jinak bychom se lehce mohli stát (a minulost to dokazuje) objektem útlaku. Zde nelze nezmínit sporné a často násilné šíření liberální demokracie jakožto nejlepšího konceptu uspořádání lidské společnosti, jak se o to pokoušel Západ v čele s USA v posledních dvaceti letech. Výsledky jsou minimálně velmi rozpačité – destabilizovaný Střední východ po invazi do Iráku, totální chaos v Libyi nebo kvazistát Kosovo na Balkáně. Invazi Američanů do Iráku lze srovnat se srpnovou invazí roku 1968 v Československu. E. Kohák takovéto jednání

⁸⁸ PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, s. 78.

⁸⁹ Záhada svobodné vůle. *Robynson Haask* [online]. Trutnov, 2012 [cit. 2016-04-07]. Dostupné z: <http://haask.blogspot.cz/2012/12/zahada-svobodne-vule.htm>

⁹⁰ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 45.

nazývá misionářským komplexem a s tímto pojetím, i přes plné uvědomí si složitosti světa, nesouhlasí.⁹¹

Zde je možno uplatnit i rovinou metaetickou. Metaetika je odvětví etiky, jež zkoumá, na základě čeho hovoříme o zlu a dobru. Pokud například položíme otázku, zda je lhaní ve specifických případech morálně přijatelné, jsme v etické rovině. Nicméně otázka, na základě čeho o tom rozhodneme, je jí nadřazeno a z tohoto důvodu je meta-etická.⁹² V této rovině se opět pohybuje E. Kohák na pomyslné hraně kulturního relativismu. Nutno dodat, že právě v rovině metaetické vnímá etiku ctnosti. Tu chápe E. Kohák v duchu tradičního řeckého pojmu „areté“, jež lze přeložit jako určitou dokonalost, ctnost, výbornost či zdatnost duše k moudrosti. Představa výbornosti dle E. Koháka vychází z faktu, že člověk při narození ještě není plně člověkem, ale nese v sobě možnost plného lidství. A to je opravdu v oblasti ctnosti klíčová idea. Znamená to, že člověk se rodí v zásadě dobrý, jen ne všichni tento předpoklad naplní. V současnosti je člověk vychováván k sobectví a snobství. K tomu jej nabádá například reklama. Jaké by bylo tedy stanovení etiky cností právě v době dnešního postmodernismu? Tuto otázku si naléhavě klade E. Kohák a sám na ni odpovídá. „...publikum jsem já sám, ale také moji konkurenti. Chci uspokojit sebe, avšak zároveň chci udělat dojem na druhé. Je tedy důležité mít auto, které by bylo pro mě pohodlné a pro druhé záviděníhodné. Areté čili výbornost tu znamená mít to všechno a mít to hned, aby mi lidé záviděli. Jistě, je to pokleslá verze etiky cností, avšak je rozšířená.“⁹³ Areté vidí E. Kohák také v přímých souvislostech jako návyk, kdy člověk dosáhne výbornosti, tudíž se stane cnostným výborným člověkem. Tato výbornost je v člověku hluboce zakořeněna, neboť se nejedná o jednorázovou, špatnou či dobrou akci, ale o tak silně zakořeněný návyk, že vzniká záruka, že člověk se bude konat v rámci určitých pravidel. Tato tvrzení si lze ukázat na příkladu, který jasně ukáže, že nic není rozhodně jednoznačné. Představme si, že jednou z typických cností člověka, je pravdomluvnost. Otázka zní: „Můžeme být vždy pravdomluvní?“ Co kdyby lékař, jehož prvotní snahou je starost o pacienta, nesdělil pacientovi o jeho zdravotním stavu celou pravdu? Pacient má srdeční potíže a základem pro úspěšnou léčbu je jeho klid. Jedině tak je možno dosáhnout vyléčení. Pravda by pacienta rozrušila a jistě by mu přitížila. Může být lékař

⁹¹ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 45-46.

⁹² Tamtéž, s. 55.

⁹³ Tamtéž, s. 60.

pravdomluvný a ohrozit jeho život? Podobných příměřů bychom jistě našli spoustu. A právě tady si E. Kohák pokládá klíčovou otázku: Představuje návyk pro lidstvo jeho odcizení či naopak sebezpotvrzení? To je velká otázka. A tímto se dále dostává k neméně komplikované otázce vzájemného vztahu a souvislosti svobody a cnosti. E. Kohák zde mimo jiné odkazuje na filosofii Sokratovu, Jeana Paula Sartra nebo Friedricha Nietzscheho a hlouběji se zamýšlí nad „triádou“ (ve smyslu teze, antiteze, syntézy) – svoboda není možná tam, kde chybí ctnost. Osobně považuji včlenění metaetiky do výkladu etiky za velmi důležité a přínosné. Metaetika bývá častokrát podceňována a opomíjena, a to přes svou (vůči předponě meta) paradoxní schopnost problém etického rozhodování více konkretizovat. Tím, že metaetika propojuje etiku s logikou, filosofií ale též i psychologií, bezesporu představuje značný přínos pro porozumění souvislostem, v nichž se naše hodnocení morálního a nemorálního jednání odehrává.⁹⁴

3.1.3 Lidská odpovědnost, sobectví a altruismus

Jak již bylo uvedeno výše v rámci této kapitoly, je to právě lidská svoboda, která podle E. Koháka vytváří potřebu etiky. Pro svobodného člověka je oddělení dobra a zla ten nejdůležitější úkol. Je to klíčová odpovědnost, být schopen soužití ve svobodě, což znamená najít způsob, jak nadřadit společné, dlouhodobé zájmy sobeckým a okamžitým přáním. O tom je tedy etika. Tady však E. Kohák naráží na problém, který jsem již výše na příkladu Libetových pokusů se svobodnou vůlí vysvětlila. E. Kohák tento problém nazývá determinismem a spojuje jej právě se svobodou. Determinismus pak následně charakterizuje jako určitý postulát a definuje jej jako „nezbytný, nicméně prokazatelný předpoklad, na němž závisejí veškeré vědecké teorie“. Determinismus je něčím zcela jiným než prožitek osudu. Jednoduše řečeno, vidí E. Kohák determinismus jako zásadu, že každý jev má svou příčinu. Na myšlenkách, které v této souvislosti E. Kohák rozvíjí, si mimo jiné uvědomíme, jak je pro svobodné lidské rozhodování důležité rozlišit důvod a příčinu. Zjistíme tímto způsobem, čím se liší postoj psychologického egoismu od postoje etického egoismu, případně altruismu. Pokud tedy determinismus jednoznačně tvrdí, že je vše, co se stane v čase a prostoru řízeno pravidlem, že se tak skutečně stane, jak je tedy nakonec možné, že v lidském světě je spousta pravidel, která se tomuto postulátu zcela vyhýbají? E. Kohák vidí jako příčinu pro specifické lidské rozhodování nutnost důsledně rozlišit důvod a příčinu. Příčina je vnější, lidská vůle se na ní nepodílí.

⁹⁴ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 61-64.

Avšak na důvodu se musí člověk podílet. Jde od něj zevnitř. Důvod souvisí se svobodou a příčina souvisí s nutností. Zde lze vidět základní postulát, který se dá posléze rozvinout a vysvětlit na vzájemně antagonistických pojmech týkajících se lidské odpovědnosti. Jsou to pojmy z obou pólů k základnímu přístupu k okolnímu světu. Jedním je psychologický egoismus a v opozici vůči němu altruismus. E. Kohák ve svém díle často apeluje na společenskou odpovědnost. Ta podle něj tvoří podstatu demokracie. Abychom se vyhnuli vládě „mocichtivých“ jež hledí jen na své vlastní dobro, musíme vzít odpovědnost do svých vlastních rukou. Jinak je na místě obava, že nás v případě našeho zbavení se odpovědnosti ovládne egoismus, což není vlastně nic jiného než v dějinách již tolikrát triumfující sobectví. Psychologický egoismus definuje E. Kohák jako tezi, kdy je jednání člověka na něm samotném nezávislé; člověk je přirozeně zaměřen na svůj vlastní zájem, který je obvykle velmi sobecký. Nelze očekávat, že lidské konání bude šlechetné pro dobro samo, pro dobro druhého, bez zájmu o prospěch osobní. Takové jednání by bylo možno považovat za téměř nedostižný cíl, který při potlačení lidského přirozeného egoismu může být dokonce škodlivý. Proti tomuto pojetí se E. Kohák důrazně staví a polemizuje při tom s americkou spisovatelkou a filosofkou Ayn Randovou, která etický egoismus hájí. Označila jej jako „objektivismus“ – stroze realistický přístup, nezkreslený sentimentalitou, či altruistickými vizemi. Podle ní je sobectví přirozené a vede nakonec k nejlepším výsledkům. Naopak jednání ve prospěch někoho druhého je sice možné, ale v podstatě nemorální, poněvadž není člověku přirozené. A. Randová považuje altruismus za omyl, neboť podle ní narušuje to, co člověk opravdu potřebuje. Za základní potřebu považuje samostatnost a schopnost se o sebe postarat. E. Kohák s Ayn Randovou bytostně nesouhlasí a vidí naopak jako naprosto přirozené, že má člověk častokrát opačné, altruistické sklony. Zde se staví proti myšlence, že i altruismus je vlastně motivován sobecky, ale poněkud jinak. Ano, hřejivý pocit, že člověk udělal něco dobrého – tato odměna – ještě nemusí nutně znamenat, že to byla ta pravá pohnutka, neboli v širším pojetí důvod. E. Kohák to vidí opačně. Druhotná odměna vychází z toho, že se o samotnou odměnu přestane starat. Přestane se starat o své štěstí, věnuje se prostě dobru věci. Štěstí je něco, co se člověku přihodí, když se přestane starat o svou spokojenost a soustředí se na něco dobrého. Nedá se hledat štěstí, pouze konat dobro a štěstí pak přijde samo.⁹⁵ Nutno dodat, že E. Kohák není sám původním autorem

⁹⁵ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 85-95.

této myšlenky. Myšlenku štěstí jako „vedlejšího produktu“ smyslu poprvé vyslovil rakouský psychiatr a neurolog Viktor Emanuel Frankl, který tvrdí, že štěstí je pouhým vedlejším produktem touhy po smyslu. „*Štěstí není jenom výsledkem naplnění smyslu, nýbrž také obecněji vedlejším efektem sebezpřesahu. Proto je nelze sledovat, ale spíše se musí následovat. Čím více se na něho někdo zaměřuje, tím více jeho zámysl selhává.*“⁹⁶ Jednoduše řečeno, nelze usilovat o štěstí samovolně a účelově. Dosáhnout na něj a prožívat jej můžeme pouze a jedině pokud nalezneme smysl.

Samotné výzkumy egoismu a altruismu v rámci sociální psychologie na mnohé z otázek E. Koháka také umí odpovědět. Nutno dodat, že E. Kohák ve svých dílech výrazně sociální psychologii akcentuje a jeho znalost tohoto oboru je značná. Zejména v USA byla oblast prosociálního chování a altruistické, či naopak egoistické motivace poměrně podrobně zkoumány a to již od 60. let minulého století. Většina studií se však omezovala na konkrétní a aktuální aspekty jednání lidí v určitých podmínkách a nekladla si otázky v souvislosti s hlubším prosociálním vyladěním a vztažného, dlouhodobého a pomáhajícího jednání. Ovšem ani prosociálně orientovaný člověk se nemusí vždy nutně chovat altruisticky, protože například při citovém vydírání jej mohou normy sociální spravedlnosti přibrzdit.⁹⁷

3.2 Náboženská etika jako cesta ke svědomí

O samotné náboženské etice E. Kohák říká: „*Slovy náboženská etika označme každou soustavu zásad lidského soužití, pro kterou je základní skutečností rozlišení mezi posvátným a všedním prožitkem. Náboženství je samo pojmem odvozeným. Základní zkušeností je prožitek či obecné vědomí rozměru posvátnosti v životě. Víra je především celkový životní postoj, životní orientace, která vychází ze základního prožívaného vědomí posvátna.*“⁹⁸ Zde je nutné se pozastavit nad pojmem posvátno, který je pro E. Koháka při výkladu náboženské etiky tím prvotním pro celé vyznání víry. Podle významného francouzského kulturního antropologa a sociologa Arnolda van Gennepa je posvátno chápáno jako hodnota relativní, situační. V určité situaci se tedy význam posvátného přeskupuje v závislosti na okolnostech. Například některé osoby jsou ve

⁹⁶ FRANKL, V., E. *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie*. 1. vyd. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1994, s. 44.

⁹⁷ ŘEHAN, V. *Sociální psychologie: studijní texty pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 7.

⁹⁸ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 103.

vztahu k prvním posvátné, ve vztahu k jiným neposvátné. Toto se samozřejmě nevztahuje pouze k osobám. Posvátnost tedy pramení ze situace, z konkrétních lidí a jejich interpretací. A. Genep samozřejmě akceptuje sociologická východiska. Člověk je podle něj neustále v rámci společnosti zařazován do určitých příhrádek. Když přechází z jedné do druhé, podstupuje odpovídající obřady.⁹⁹ E. Kohák vidí v uvědomění si posvátna samotný základ víry. A jsou to právě silné prožitky, které se v porovnání s každodenností vymykají svou krásou a tvoří podstatu náboženské etiky. Náboženská etika z nich vychází jako z orientačních bodů. E. Kohák si je zároveň plně vědom určité bariéry, která je v povědomí naší veřejnosti pomyslně vystavěna vůči náboženství. Náboženskou etiku nelze od víry oddělit, jedná se o její nedílnou součást. V kontextu naší historie si však musíme uvědomit, že Češi mají obecně k náboženství nedůvěru a prokazují to i prestižní výzkumy. Naše národní společenství patří snad mezi nejvíce ateistické v Evropě. Jistě i vlivem události po roce 1948 a 1968. „*Víra na povel nemá mnoho životnosti. ... Náboženskému postoji k životu a světu nemusíme věřit, avšak potřebujeme mu porozumět, opravdu do hloubky pochopit, čím je, z čeho vychází a co z něho vyplývá, pokud máme porozumět svému současnému zápolení s problematikou Dobra a Zla.*“¹⁰⁰

Snažme se tyto myšlenky vnímat optikou toho, co se nyní děje ve světě. Optikou expanze zcela jiných hodnot z jiných civilizačních okruhů. Jak se tomu ubráníme, jsme-li v podstatě vykořenění a popíráme svá civilizační pouta. Můžeme popírat postuláty a dogmata křesťanské víry. Nemusíme souhlasit s kroky církve v otázkách politických a majetkových. Ale lze popřít takové hodnoty, jako jsou láska a odpuštění? Podle mne rozhodně ne. Zde mě napadá pomyslný příměr o dítěti a vaničce. Zásady křesťanství jsou tím malým dítětem a nemůžeme špinavou vodu z vaničky vylít i s dítětem. To se však v postmoderní západní společnosti děje. Samotné prazáklady naší civilizace vycházející z křesťanství jsou popírány; odnášejí to mezi jinými rodinné hodnoty a přichází vykořeněný hédonismus. A ten přece nemůže nikdy odolat plíživému (a místy již zcela otevřenému) náboženskému fundamentalismu. E. Kohák vidí etický rozměr víry v tom, že lidé začnou Bohu přičítat zájem o spravedlnost a milosrdenství. To je rozměr víry, který vychází z uvědomění si nesamozřejmosti všeho kolem, tudíž života

⁹⁹ VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996, s. 20.

¹⁰⁰ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 117.

jako daru. Přichází logika štědrosti a vděčnosti. Člověk může žít radostně, protože Bůh mu dal ze své milosti a již tu byl předtím, než jsme začali konat dobro. Toto pojetí víry, náboženské etiky a náboženského prožívání, zdaleka nemusejí sdílet všichni. Víra umí být i nástrojem, který může dobře posloužit fundamentalismu nebo dogmatismu. Vždy se najdou lidé, kteří v sobě nemají individuální posvátnou pokoru, ale berou víru jen jako přitakání dogmatu nebo naopak pouhým vlašným provedením obřadu a s výrazem společenské přijatelnosti. E. Kohák se v tomto smyslu vyjadřuje přímo ve věci pravého jádra víry. „*Jádro víry, která se projevuje ve společenství věřících i v jejich životech – podle vyznání je to svatých obcování – je základní postoj údivu a vděčnosti. Ten není třeba sdílet, avšak je potřeba jej pochopit, abychom porozuměli náboženské etice.*“¹⁰¹

Závěrem bych chtěla dodat ještě jedno téma. Nelze se totiž bavit o náboženství a vyznání víry, případně o náboženské etice a vynechat téma jejího pokrouceného a deformovaného výkladu ve formě náboženského fundamentalismu. Ten je sice dnes především spojován s islámem, ale pochopitelně se týká všech druhů vyznání. E. Kohák tvrdí, že zastánci fundamentalismu vycházejí z přesvědčení, že pouze oni znají pravdu a jsou oprávněni dělit lidstvo na nepřátele a vyvolené a pouze oni mohou při šíření víry použít i násilí.¹⁰² Domnívám se, že zejména pokud se zamyslíme nad pohnutky současných islámských fundamentalistů, dává toto vysvětlení smysl.

¹⁰¹ KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 107.

¹⁰² Tamtéž, s. 105.

4 Ekologická etika

Tato kapitola se věnuje problematice ekologie, potažmo ekologické etiky. Nad těmito tématy se E. Kohák aktivně zamýšlí z pohledu jak ekologického, tak i filosofického. Za stěžejní zdroj této problematiky považují, krom jiných, publikaci *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*, v níž autor prezentuje mnohé soudobé ekologicky smýšlející směry a jež zároveň obsahuje shrnutí všech jeho vlastních názorů na ekologii a její potřebu pro dnešní svět, či na vztah člověka k přírodě a ke zvířatům. E. Kohák je přesvědčen, že záchrana Země je možná pouze za přispění ekologické gramotnosti a hlavně občanské vůle. Ekologie podle něj není pouze o otázce technické, leč zejména o životním postoji – tedy o tom, čeho si cenit, o co se snažit a čemu se vyhnout, zároveň je podle něj o vztahu člověka k sobě samému, k životu, přírodě a k Bohu.¹⁰³

Na úvod bych ráda objasnila několik termínů. Prvním z nich je pojem *ekologie*, který lze vysvětlit dvěma různými způsoby. Zcela původní význam tohoto pojmu je znám již z devatenáctého století, kdy jej v roce 1886 vůbec poprvé použil a zároveň formuloval německý biolog Ernst Haeckel. Podle něj je ekologie věda zabývající se vztahem organismů k vnějšímu prostředí, tedy jak k neživému okolí, tak i k organismům stejného nebo jiného druhu. Další význam pojmu ekologie je poněkud širší a řeší celkový přístup k přírodě, ochraně životního nebo přírodního prostředí. Ekologii jako přírodní vědu řadíme od roku 1910 mezi základní biologické disciplíny.¹⁰⁴ Dalším pojmem je *etika*, kterou E. Kohák definuje jako „*soubor zásad a pravidel, které člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování s druhými lidmi*“¹⁰⁵. Etika lidem pomáhá při rozhodování, jaké jednání bude s největší pravděpodobností neoptimálnější.¹⁰⁶ Jestliže je za stav přírody zodpovědný člověk, tak se nabízí otázka, a sice, čím by se měl při svém chování a rozhodování řídit. Je jasné, jak se chovat v rámci mezilidských vztahů, avšak jak se chovat vzhledem k přírodě a mezilidskému světu vůbec, člověku jasné není.¹⁰⁷ Tím se dostávám k poslednímu,

¹⁰³ KOHÁK, E. *P.S. Psové*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002, s. 100.

¹⁰⁴ Slovníček: Ekologie. *Nalezeno: Chytrá řešení pro každého* [online]. 2008 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.nazeleno.cz/ekologie.dic>

¹⁰⁵ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 15.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 15-16.

¹⁰⁷ KOHÁK, E., ŠANTORA, R. *Orbis Bene Vivendi*. Praha: Junák - svaz skautů a skautek ČR, 2001, s. 73.

třetímu pojmu, kterým je *ekologická etika*, označovaná také jako etika *environmentální*, která se zabývá vztahem jedince k jeho prostředí, tedy pravidly a zásadami, které by měl člověk dodržovat při svém jednání s mimolidským světem.¹⁰⁸ Chce-li lidstvo přežít, musí do budoucna nutně nalézt udržitelný způsob soužití s veškerým životem na zemi. Proto je tak důležitá a pro nás potřebná environmentální etika, jež vymezuje pravidla jednání, která nám umožňují udržitelné soužití, přestože od přírody nejsme takto vybaveni. Náš instinkt nám říká něco jiného, a proto lidstvo potřebuje tato pravidla, která obvykle označujeme slovem etika. Dosud se etika věnovala převážně mezilidským vztahům, takto jsme označovali etiku sociální, avšak dnes musíme určit pravidla chování ve vztahu ke všem jedincům, ke všemu životu na zemi jako celku.¹⁰⁹

4.1 Etika a ekologická etika

Lidstvu po dlouhá staletí přišlo zcela přirozené, že využívalo přírodu – tedy veškerý mimolidský život a bytí – pro své potřeby a ke svému užitku. Člověk se dlouhou dobu neohlížel na půdu, krajinu či zvířata. Příroda pro něj byla nekonečným a štedrým zdrojem bohatství. Zároveň předpokládal, že ať se chová jakkoliv, příroda je silná a dokáže člověkem způsobené škody urovnat. V uplynulých padesáti letech ovšem nastal v této myšlence zlom. Požadavky člověka na přírodu neustále rostou stejně tak, jako roste i počet obyvatel této planety.¹¹⁰ Důsledkem těchto příčin je tzv. *ekologická krize*, jež si lidstvo přináší s sebou do jednadvacátého století a která, de facto, znamená prozření lidstva, že tato situace je neudržitelná. Ekologická krize se zřetelně a celosvětově potvrzuje. Na její nebezpečí upozorňují vědci, shodly se na ní jednotlivé vlády světa na konferenci v Rio de Janeiru v roce 2012 či například OSN.¹¹¹ A nověji i na konferenci v Paříži o změně klimatu v roce 2015, kde byla přijata nová celosvětová dohoda o změně klimatu. Skutečnosti dokazují, že lidské počínání silně narušuje způsobilost biosféry – tedy všeho živého na Zemi – tyto zásahy napravit. Ekologické ohrožení můžeme pozorovat na několika úrovních. První je úroveň globální. Na mezinárodních konferencích, kongresech či jiných vědeckých setkáních se hovoří

¹⁰⁸ DLOUHÁ, J. Ekologická etika: na pomezí etikety a revoluční ideologie. *Envigogika* [online]. 2007 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/13/15>

¹⁰⁹ KOHÁK, E. *Kopí dona Quijota: vybrané přednášky, studie a publicistické články*. Vyd. 1. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2010, s. 183-184.

¹¹⁰ KOHÁK, E., ŠANTORA, R. *Orbis Bene Vivendi*. Praha: Junák - svaz skautů a skautek ČR, 2001, s. 70-71.

¹¹¹ KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., a KOHÁK, E. *Závod s časem: texty z morální ekologie*. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 1996, s. 11.

o změnách klimatu, vypouštění nezdravých skleníkových plynů (například oxidu uhličitého), růstu průměrné teploty Země a s tím spojených důsledků v podobě tání ledovců, dále odlesňování nebo dostupnost pitné vody atd. Druhou úrovní je závažné poškození životního prostředí, přitom životní prostředí není jen prostředím pro člověka, nýbrž i pro vše živé a pro veškerý mimolidský svět. Nemalý podíl na tomto druhu poškození má automobilový průmysl. Vlivem toho se stále častěji vyskytují onemocnění dýchacích cest, lesy jsou narušovány zástavbou a krajinu ničí těžba nerostných surovin. Úroveň osobní, na kterou klade E. Kohák největší důraz, se v žebříčku řadí na třetí místo. V tomto případě se jedná o vnímání lidských vztahů k sobě samému, ke svým bližním a k přírodě. Řešením rizika ekologického ohrožení by mohlo být obnovení přirozených lidských vztahů.¹¹² „*Jde o to, aby se člověk naučil žít v harmonii s životem, ne na jeho úkor. Životní prostředí není jen životním prostředím člověka, je životním prostředím všeho života, i života mimolidského.*“¹¹³

E. Kohák se ve své publikaci *Zelená svatozár: kapitoly z ekologické etiky* na mnoha místech zmiňuje o tom, že, obrazně řečeno, nám došel žlutý lak. Co tím vlastně míní? Podle něj došlo k určité změně a bezohledné chování k přírodě, které člověku po dobu několika staletí procházelo, již neprochází a tím nám právě dochází onen žlutý lak. Změna nenastala v přírodě, ta je stále tou samou přírodou, kterou byla po mnoho milionů let svého vývoje. Lidské chování k přírodě se taktéž neodlišuje v porovnání s přístupem našich předků, i nadále se lidé ohlíží pouze na své zájmy a důsledky svých činů přehlíží. Změna nastala u nás, u lidí. Zatímco bylo lidstvo po celá staletí málo početné, nenáročné a bezbranné, během uplynulých tří staletí se stalo ohromně početné, neskutečně náročné a netušeně mocné. Lidstvo svou rostoucí početností, jež můžeme označit za populační explozi, spotřebovává čím dál tím více půdy, obživy, zásob čisté vody či neobnovitelných zdrojů a v neposlední řadě také vytlačuje ostatní druhy živočichů z jejich přirozených stanovišť. V rámci této myšlenky uvádí E. Kohák příklad s lovem ryby: „*Ulovit rybu, to je základní činnost. Násobená šesti miliardami tato prostá činnost ohrožuje přežití ryb.*“¹¹⁴ Z tohoto důvodu je podle něj zcela nezbytné, abychom se ekologické etice věnovali a domýšleli následky našeho jednání. Zároveň lidstvo žilo daleko skromněji, než je tomu dnes. Lidé se spokojili s přístřeškem, oděvem

¹¹² KOHÁK, E. *Zelená svatozár: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 18-19.

¹¹³ KOHÁK, E. *P.S. Psové*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002, s. 13-14.

¹¹⁴ KOHÁK, E. *Zelená svatozár: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 22.

a nasycením a přirozené bylo požadovat a mít pouze tolik, kolik měl jejich předek. Dnes mají lidé naopak pocit, že musejí požadovat a mít více, než měla generace předešlá a jejich nároky neustále stoupají, aniž by se ohlíželi na to, kolik již mají. Změnil se náš předpoklad toho, co nám konkrétní věci mohou umožnit či poskytnout. A tak zatímco před třemi čtyřmi staletími lidé od věcí očekávali prosté uspokojení svých požadavků, nově jsou zagitováni, že správný nákup jim zaručí štěstí, na které mají nárok či dokonce právo. Typickým příkladem jsou televizní reklamy, které zaručují nejen štěstí, ba i blaho z koupě výrobku.¹¹⁵ Stupňování spotřeby lidstva přirovnává E. Kohák v přeneseném významu k plavbě Titaniku – tedy že lidé mají k dispozici neustále větší a větší lodě, jež plují mnohem rychleji a jsou stále přepychovější, až do doby, než se srazí s ledovcem. Ledovec se poprvé objevil v sedmdesátých letech minulého století, kdy vědci varovali, že lidstvo má poslední šanci oprostít se od své zničující taktiky stupňování spotřeby a snažit se nalézt jiná řešení. Tehdy se ukázalo, že se rozpínavost lidstva i jeho idea bezmezné náročnosti střetávají s konečností světa.¹¹⁶ Aby nebyla nutná neustálá výroba, je potřeba omezit spotřebu. Neustále se zvyšující spotřeba totiž na konečné a omezené Zemi nemůže dopadnout jinak, než pohromou. Pokud je nejvyšším cílem našeho snažení nikdy nekončící hamižnost, tak nejprve dojde k rozepři mezi chudými a bohatými a následně pak k ekologické zkáze.¹¹⁷

Známý český sociolog Jan Keller, zabývající se mimo jiné environmentalistikou, se ve své publikaci *Až na dno blahobytu* snaží odpovědět na otázku proč se ekologická krize vlastně děje a zároveň, což je podle něj ještě podstatnější, proč se tato situace neřeší. Proč vlády a politikové naopak stále zmiňují ekonomický růst, prosperitu a větší blahobyty a tím nabádají lid ke spáchání ekologické sebevraždy.¹¹⁸ Podle profesora Kellera pud sebezáchovy v případě jednotlivce funguje, avšak u lidstva jako celku selhává. Krom toho podstatou ekologické krize dnešní doby není pouze fakt, že lidé devastují přírodu, ale hlavně neschopnost společnosti pochopit, že činí špatně a tím pádem změnit své jednání. Pokud lidstvo upřednostní blahobyty, mají podle J. Kellera budoucí generace jen omezenou šanci na přežití. Ekonomický růst je prezentován jako nutná podmínka zlepšení života chudých obyvatel země a dále i jako nejvhodnější

¹¹⁵ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 21-23.

¹¹⁶ KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo: o smyslu života v zrcadle dějin: kapitoly z dějin morální filosofie*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993, s. 156.

¹¹⁷ KOHÁK, E. *P.S. Psové*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002, s. 18-19.

¹¹⁸ KELLER, J. *Až na dno blahobytu: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: EarthSave, 2005, s. 8.

způsob řešení vážných ekologických problémů. Příroda, jež je ohrožena právě ekonomickým růstem, má jím být paradoxně vyléčena. Jako bychom řekli: Musíme vyrábět více, abychom napravili škody výrobou způsobené.¹¹⁹

Jelikož je lidstvo početnější, náročnější a mocnější, je třeba se snažit uvědoměle nacházet zásady trvale udržitelného soužití nejen se sebou samými, nýbrž i s přírodou jako celkem. Mimo to je třeba položit si základní otázku, a to jaký konkrétní životní postoj zaujmout, aby vůbec bylo možné najít způsob udržitelnosti. Jaké vytvářet stanoviska, aby se lidé ochotně orientovali na udržitelnost, nikoliv na růst hmotné spotřeby. Z toho plyne, že tzv. ekologická otázka je ve své podstatě filosofická, a to ve smyslu hledání podstaty lidského žití na této Zemi. Co je pro lidstvo důležité, jaké hodnoty? Teprve poté následuje otázka technická.¹²⁰

4.2 Lidé a zvířata

E. Kohák se v již zmíněné publikaci *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky* zamýšlí nad vztahem člověka a zvířat – mikrokosmem; přičemž tato problematika zaujímá značnou část knihy. Základní myšlenkou je, že v lidském vztahu ke zvířatům, se reflektuje celkový lidský přístup k přírodě a mimolidskému světu. Konvenční postoj Evropanů je, podle něj, silně feudální, s pocitem vlastní bohorovnosti vůči ostatním národům mimoevropským i vůči mimolidskému světu. Myšlenka nadřazenosti člověka ostatním živočichům je v evropském vědomí velmi vžitá. Jak tato idea vlastně vznikla? Ve středověku panoval názor, že zvíře je sice člověku blízké, avšak zároveň níže postavené. Na jednu stranu lidé se zvířaty sdíleli příbytky, dávali jim jména, mluvili s nimi, na stranu druhou je hrubě a necitelně využívali. Poněkud odlišná se stala situace v období novověku, kdy se zvíře stává pro člověka pouze surovinou. K této myšlence lidstvo dospělo i vlivem rozvoje masného průmyslu a vivisekce (pokusnictví)¹²¹, jež od sebe člověka a zvíře ještě více diferencovali. V těchto oborech se zároveň projevuje lidská surovost. Současný pohled na vztah člověka a zvířat je ovlivněn průmyslovou a demokratickou revolucí. Vlivem průmyslové revoluce přestávají platit denní přímé vazby lidí a zvířat, lidé přicházejí do styku se stroji, přestávají chovat dobytek a nejezdí s koňským spřežením. Demokratická revoluce odmítá do té doby tradiční představu

¹¹⁹ KELLER, J. *Až na dno blahobytu: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: EarthSave, 2005, s. 12-15.

¹²⁰ ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Praha: Portál, 2001, s. 39.

¹²¹ LINHART, J. *Slovník cizích slov pro nové století: základní měnové jednotky, abecední seznam chemických prvků, jazykovědné pojmy, 30 000 hesel*. Litvínov: Dialog, 2007, s. 404.

rozdělení společnosti na „nižší“ a „vyšší“ a uplatňuje názor, že *bližní* je pro nás *rovný*, nabádá tedy k soucitu.¹²² Po ekologickém probuzení v sedmdesátých letech minulého století postupně vzniká potřeba zjistit původ evropského feudálního postoje ke zvířatům, našim mimolidským bližním. Podle biblických příběhů se nejprve člověku nižší svět přírody vědomě podvoloval, teprve až trestem za prvotní hřích příroda začala lidem vzdorovat. V dobách renesance lidé na přírodu a zvířata pohlíželi s určitým odporem. Reformace vidí přírodu obdobně jako renesance, tedy nehostinně, hrubě či pochybně. Tyto a podobné myšlenky se začínají měnit v období po třicetileté válce, jakmile osvícenci vyzdvihují bezchybnost přírody. Jejich myšlenky pak vyvrcholí v období romantismu osmnáctého století. Ovšem i přesto se nemění přesvědčení o nutnosti přírody sloužit potřebám lidí a rodí se domněnka, že civilizace je paralelní s podmaňováním si přírody. V šestnáctém století vzniká krom myšlenek o lidské nadřazenosti i myšlenka odlišnosti lidí a zvířat. Konkrétně se uvádí například vzpřímený postoj, schopnost vyjádřit city, rozum, svoboda či morální odpovědnost. Aby si lidé zdůvodnili své jednání, záměrně uvěřili, že mimolidské živočichové nepocítují bolest, radost, strach, ani lásku.¹²³

Na druhou stranu během vývoji lidstva dochází i k trendu opačnému, a to ke sblíživání se s ostatními živočichy. V této souvislosti je podle E. Koháka nutné zvážit, zda zvíře „má“ nebo „nemá“ duši. Zde dochází ke střetům názorů mezi ochránci zvířat na jedné straně, kteří tvrdí, že zvířata duši mají a stoupenci pokusů na zvířatech a masného průmyslu, kteří jsou toho názoru, že zvířata duši mít nemohou. Avšak ani jedna strana význam onoho „mít duši“ neobjasňuje. Pojem duše je přitom značně sporný. V dnešním pojetí světa člověk duši nemá, neboť sám duší je; je bytostí, která je neomezená, má svůj účel, hodnotu a smysl. To se týká i zvířat, pokud připustíme, že i zvíře je duše, znamená to, že i ono má svou hodnotu a smysl a že má nárok na šetrné zacházení. Lidé musejí přehodnotit své mínění o vlastní nadřazenosti a uvědomit si, že zvířata jsou tak dobrá jako oni sami, o nic horší.¹²⁴

Pod vlivem těchto myšlenek se ve vztahu člověk a ostatní živočichové rodí problém moderní doby, a sice otázka, zda přírodu dobývat nebo ji chránit. Dochází ke střetu různých lidských zájmů a lidské ohleduplnosti. Lidstvo je na využívání přírody

¹²² KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 29-32.

¹²³ Tamtéž, s. 33-36.

¹²⁴ Tamtéž, s. 36-39.

závislé, nicméně toto vykořisťování nemá jak odůvodnit. Jak tedy skloubit nároky a potřeby civilizace s ohledy k mimolidskému světu, které civilizace cítí? Na tuto otázku lze odpovědět třemi způsoby. Za prvé lze zamítnout jakékoliv restriktce z toho důvodu, že utrpení zvířat je samozřejmé a nutné pro nabytí vyššího životního standardu lidstva a ztotožnit se s názorem, že zvířata nemají žádná práva. Druhou variantou je odmítnutí přetvářky a zastávání názoru, že zvířata jsou lidem rovna a jejich nesvoboda, útisk či zásah do jejich přirozeného prostředí je nepřipustný. Tento názor zastávají krajní ochránci zvířat. Nalézání kompromisu se jeví jako třetí možnost, tedy vyhovět reálným nárokům lidstva a současně omezit požadavky ostatních živočichů. Obdobné dilema existovalo už v lidské společnosti založené na otrokářství, která taktéž mohla volit ze tří možností. Buď zaujmout konzervativní postoj a tudíž otroctví bránit nebo zaujmout postoj radikální, tím pádem se dožadovat jeho zrušení nebo zvolit postoj umírněný, to znamená otroctví zachovat, avšak otrokům zajistit lepší zacházení. Lidé by měli mít snahu vytvořit takové soužití, aby byly zajištěny základní potřeby pro obě strany a zároveň usilovat o trvale udržitelný život.¹²⁵

E. Kohák zmiňuje Petera Singera, australského filosofa a obhájce práv zvířat, jež ve své knize *Osvobození zvířat* neuznává lidskou nadřazenost a odmítá jak pokusy na zvířatech, tak masnou výrobu, kde jsou podle něj podmínky tak surové, že nabádá k vegetariánství. Vegetariánství není pouze problémem praktickým, nýbrž i filosofickým, jelikož nutí k zamyšlení nad tím, jak je možné žít s čistým svědomím ve světě plném surovosti. K tématu vegetariánství uvádí E. Kohák opět tři možné přístupy. Jedním z nich je zavržení pocitu viny a neměnnost navyklé stravy, druhý přístup usiluje o osobní nevinnost a masitou stravu odmítá, třetí přístup – kompromisní – má snahu o omezení spotřeby a zajištění dobrých podmínek pro zvířata.¹²⁶ Já osobně nevnímám vegetariány pouze jako osoby, které nejí maso, ale vegetariánství chápu spíše jako životní postoj právě pro jejich snahu nezavinit osobně utrpení jakéhokoliv zvířete. Navíc tím vegetariáni přispívají k ochraně životního prostředí, jelikož produkce masa přírodu velmi zatěžuje. Stejně jako se neustále zvyšuje ve společnosti konzum, stoupá i konzumace masa. Domnívám se, že v minulosti lidé nespotřebovali takové množství jako dnes. Kvůli způsobu zabíjení zvířat na jatkách a podmínkám, jakých se zvířatům

¹²⁵ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 41-42.

¹²⁶ Tamtéž, s. 47-51.

dostává v chovu, se i má vlastní spotřeba masa omezila na minimum, tudíž bych se podle dělení E. Koháka zařadila do kompromisního přístupu v dané problematice.

V lidské společnosti je třeba začít smýšlet o nadřazenosti člověka jinak, nezavírat oči před utrpením a mít soucit, jelikož to, že jsme jiní, nás neospravedlňuje od páchání krutosti. Mezi člověkem a zvířaty je podstatná diference a tou je svoboda. Svoboda člověka není mít „právo“, nýbrž mít „odpovědnost“, nejenom za sebe, ale i za veškerý mimolidský svět, jenž naši pomoc potřebuje.¹²⁷ „*Nemůžeme bezdůvodně týrat či zahubit nic, co si chce zachovat život. I pokácení stromu je třeba zdůvodnit morálně, nejen ekonomicky.*“¹²⁸

4.3 Lidé, příroda a její morální smysl

Makrokosmos je termín, kterým E. Kohák označuje vztah člověka a přírody. Samotnou přírodu s její hodnotou a významem spatřuje jako celek teprve až v lidské zkušenosti, proto je nutné si uvědomit, jak lidé přírodu chápou a vnímají. Rozlišuje tři základní vztahy člověka a přírody. Jednu z možností prezentuje lovec-sběrač, který přírodu neovládá, pouze s povděkem přijímá všechno to, co sama nabízí. Během historické éry lovců-sběračů, kdy lidský život byl daleko více ohrožen než dnes, působila příroda jako mocná, nekonečná a věčná, člověka převyšovala a podléhal jí. Zároveň měla znaky, které lidé přisuzovali Bohu, ten ovšem nestál nad přírodou, nýbrž se v ní projevoval a prolínal. Život lovců-sběračů se, mimo jiné, vyznačoval pokorností, uctíváním přírody či jejím uplácením v podobě darů; tak mohli žít s přírodou v harmonii. Druhou možnost vztahu mezi člověkem a přírodou představovali pastýři a zemědělci. Zemědělec již není na přírodě tolik závislý, úrodu mu sice mohou zmařit sucha, záplavy či jiné škodlivé faktory, ale příroda se mu stává společníkem. Také už mu není Bohem, nýbrž božím nástrojem. Do závislosti zemědělce na přírodě zde vstupuje element péče. Třetím způsobem prožívání přírody je řemeslník-trhovce. Vlivem rozvoje měst a specializace výroby dochází k oslabení dennodenního setkávání s přírodou, tím upadá kontakt s přírodou a závislost na ní. Avšak člověk žijící ve městě bude i nadále odkázán například na zdroj čisté vody a jiné nezbytnosti. A zde se dostávají ke slovu řemeslníci, kteří mu toto poskytnou. Příroda nám věnuje mnoho darů, se kterými musíme šetrivě zacházet, neplýtvat věcmi, nechtít víc, než jsme schopni

¹²⁷ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 55.

¹²⁸ Tamtéž, s. 56.

spotřebovat a vážit si i mála.¹²⁹ „*Tři základní možnosti, jak lidé mohou prožívat přírodu – jako posvátnou přítomnost, jako partnera a jako cenný dar, za nějž je třeba děkovat.*“¹³⁰

Většina lidí má představu, že příroda člověku pouze slouží a tuto považují za přirozenou, avšak nic není pravdě vzdálenější. Tyto představy vyspělých civilizací jsou naopak předzvěstí pádu, tak jak tom bývá v „předvečer revoluce“. Naopak prvotní lovec, pastýř či zemědělec o sobě takto nesmýšlel, naopak si byl vědom své nepatrnosti, protože je to právě příroda, jež je silná, neomezená, posvátná a propojená s Bohem. Tento postoj bychom nazvali jako teocentrismus, tedy názor, že základem světa je Bůh, jemuž je vše podřízeno, tedy i člověk. Jiným pohledem na tuto tezi jsou náboženské hebrejsko-křesťanské legendy o stvoření světa, jež nabádají k feudálnímu vztahu ke světu. Podle těchto příběhů je Bůh absolutním pánem všeho a člověk chápe sám sebe jako „stvořeného k obrazu Božímu“ a vše ostatní je na světě proto, aby jemu (člověku) sloužilo. Takovou teorii pak označujeme jako antropocentrismus a právě ta se dnešní společnosti jeví jako samozřejmá.¹³¹

Klíčovým životním postojem člověka má být podle E. Koháka šetrnost. Nemít více, než potřebujeme, vážit si mála a nemít potřebu brát, mrhat a utrácet – tak označuje tzv. antikonzumní přístup.¹³² Na opačné straně stojí konzumerismus, pojem, který užívá nejenom E. Kohák, ale například i J. Keller. Konzumerismus prezentuje životní styl, kdy hlavní rolí ve společnosti není její potřeba, nýbrž výroba pro zisk. Spotřeba zároveň řeší mnohé problémy společnosti a garantuje specifickěji nevysvětlené „štěstí“. Konzum je podle E. Koháka subjektivní, svět se stává pouze skladištěm surovin a člověk se mění na konzumenta. To vše platí za předpokladu, že nejpodstatnější pro člověka je mít neustále víc a víc hmotných statků, k čemuž mu má dopomoci stát, neboť růst spotřeby je řešením mnoha problémů. Dnešní výrobní společnost nepřipustí, aby se člověk s čímkoliv trvale spokojil, proto vytváří potřeby umělé, jež J. Keller dělí na: potřeby kompenzující minulé ztráty (např. výstavba koupališť, neboť řeky jsou kvůli narůstajícímu znečištění vod ke koupání nevhodné); dále potřeby vyvolané nutností nápravy napáchaných škod (např. obnova zpusťovaných lesních porostů apod.) a potřeby

¹²⁹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 61-63.

¹³⁰ Tamtéž, s. 64.

¹³¹ Tamtéž, s. 67-70.

¹³² Tamtéž, s. 64.

vytvořené minulým rozvojem (např. potřeba vytvořit nové pracovní pozice pro ty, kteří ztratili zaměstnání vlivem automatizace výroby).¹³³

Společnost má snahu vyvolat nespokojenost, přesvědčit, že cíl života lidí je závislý na *mít stále víc*. U lidských i zvířecích společenství by norma množství vlastněných statků měla být „dost“, nikoliv „víc“. Neustálá touha po *víc*, zbytečně a pošetile *víc*, není přirozená, přirozené je *dost*. E. Kohák uvádí: „*Uvázli jsme na pohyblivých schodech stále vyšších požadavků. Tak vzniká ekologická krize: nekonečný nárok se dostává do nevyhnutelného střetu s konečným světem. Ve světě surovin, ve světě bez vlastního života, hodnoty a řádu není nic přirozeného, a tak ani o ničem nemůžeme říci, že to je dost.*“¹³⁴ Nabízí se tedy otázka, zda je člověk pro přírodu ničivým elementem nutně, svým bytím či se jím stává až určitým způsobem jednání. Pokud by podle E. Koháka člověk nevyhnutelně devastoval přírodu pouhou svou existencí, pak by řešením ekologické krize byla zkáza lidstva sebou samými a příroda by pak mohla žít svým charakteristickým způsobem. Pokud však člověk přírodě škodí až na základě určitých okolností, snaha o ohleduplný způsob života pak má smysl a člověk je schopen počínat si jinak, šetrněji k životnímu prostředí a veškerému mimolidskému světu a žít s přírodou v harmonii.¹³⁵ S daným přesvědčením autora se ztotožňují. Lidstvo by bylo schopno zahubit sebe samo ve jménu mamonu a neustále se zvyšujících zisků, a pokud se touto problematikou nebudeme zabývat globálně a na nejvyšších úrovních, tak příští generace tohoto světa na to velmi doplatí a příroda si bude muset pomoci sama.

Každý člověk si najde důvod, proč zapřít realitu ekologické krize, například ropný magnát se z důvodů vidiny vysokých zisků naprosto nestará o dopady těžby na životní prostředí nebo chudí světa, jenž pro pár let obživy kácí pralesy. Proto se řada osobností snaží hledat odpověď jak reagovat na ekologickou krizi, jež lidstvu hrozí. Tito myslitelé jsou si vědomi, že Země má pouze omezenou možnost ochrany lidstva.¹³⁶

Jedním z těchto myslitelů je například americká spisovatelka Annie Dillardová, jejíž názory vznikly po velmi podrobném studiu přírody v Pensylvánii. Ve svých

¹³³ KELLER, J. *Až na dno blahobytu: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Earth Save, 2005, s. 32-33.

¹³⁴ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 65.

¹³⁵ Tamtéž, s. 70-71.

¹³⁶ KOHÁK, E. *Kopí dona Quijota: vybrané přednášky, studie a publicistické články*. Vyd. 1. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2010, s. 186.

pracích podrobně popisuje hrůzy a utrpení života, zabíjení a zmrzačování jednoho druhu druhým. Příroda je podle ní k tomuto utrpení naprosto lhostejná. Soucitem vládne jen člověk. A. Dillardová zastává názor, že teprve s člověkem, osobností racionální a svobodnou, se do přírody dostává prvek soucitu, nesobeckosti a schopnost jednat v zájmu dobra přírody. Ostatní tvorové pro dobro přírody nedělají v podstatě nic. Z toho vyplývá, že antropocentrismus nemá pouze význam řízení se lidskými touhami, ale spíše podrobení počínání člověka morálním kategoriím. Například: „*Zatímco vlk se řídí jen pudem a není schopen jednat pro dobro člověka, člověk se řídí morálním zákonem a je schopen jednat pro dobro vlka.*“¹³⁷ Nejde zde pouze o dobro vlka, avšak o hodnotu dobra, jež může vnést do světa jen člověk. Pouze ten je způsobilý nejednat pouze ve vlastním zájmu, ale i v zájmu druhých i celého lidstva v dlouholeté budoucnosti. Kritika konzumerismu proto nemusí znamenat kritiku antropocentrismu. Růst spotřeby se může jevit jako vyvrcholení antropocentrismu – vše pro člověka.¹³⁸

Na sebedestrukci konzumerismu ve svých pracích poukazují další osobnosti, jako například J. Keller, známý svými radikálními ekologickými názory či Američan Albert Gore, autor věnující se ekologii a bývalý viceprezident Spojených států amerických. Názory posledního jmenovaného považuje E. Kohák za možný návod k řešení globální ekologické krize. A. Gore, se domnívá, že člověk je původce všeho smyslu, vychází tedy z antropocentrismu, avšak ten podle něj nemusí nutně představovat sobectví. Gore naznačuje, že každá společnost buduje na určitém základu a osobitě tak formuje vlastní porozumění. Současným problémem lidstva je růst spotřeby jako smysl života, ke kterému nám má dopomoci stát a kterým vyřešíme většinu problémů. A. Gore nesouhlasí s myšlenkou, že by si lidská kultura odporovala s přírodou nebo že by člověk svým bytím Zemi škodil, klade si naopak otázku, co vlastně je zdrojem konzumerismu. Příčinou podle něj není lidská chamtivost, nýbrž se domnívá, že se lidstvo potýká s „vykořeněním a odlidštěním“ společnosti, proto konzum přirovnává k toxikománii, jakémusi opiu lidstva. Drogou se lidem stal konzum, to, že si „jdeme něco koupit“. Dříve lidé nakupovali pouze to, co nutně potřebovali, dnes se procházejí po obchodních domech a hledají, co by si mohli koupit. K tomu je potřeba čím dál více skladovacích prostor a zároveň peněz. A. Gore lidi označuje za narkomany, kteří zvolí raději dávku drogy (další nákup), které věnují svůj

¹³⁷ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 79.

¹³⁸ Tamtéž, s. 78-79.

čas, přicházejíc zároveň o mezilidské vztahy, zájmy a svědomí. Miliardy peněz putují do reklam, které nás mají přesvědčit k dalšímu nákupu a konzumu. Jedním z následků této „drogy“ je zvyšující se labilita společnosti, jež se projevuje se alkoholismem, rozvodovostí, narkomanií či korupcí. Lidé si však svou závislost pochopitelně odmítají přiznat, byť je tato stahuje ke dnu a tento sestup jsme schopni nazývat pokrokem. Problém není dle Gora v lidech samotných, avšak ve stavbě celé civilizace, a to je potřeba změnit. Navrhuje například dávat odměnu za to, co vede k výhledové udržitelnosti (např. finanční bonus za recyklaci namísto využívání stále nových zdrojů, omezení individuální dopravy na úkor hromadné či eliminace reklamy) a naopak bránit se proti tomu, co trvalou udržitelnost života hubí. Jak jsem již zmínila, pro obnovení přírody je nezbytná v první řadě obnova systému společnosti, je třeba společnost oprostít od „konzumní toxikomanie“, tedy představy, že problémy se ztratí jen tehdy, když si něco nového koupíme. Ze své politické pozice A. Gore velmi dobře viděl, jak silný může být odpor obchodu a průmyslu, jež díky naší zkázonosné toxikomanii vydělává miliardy dolarů a je schopen jakýmkoliv nečestnými způsoby zagitovat zákonodárnou moc k odmítnutí přijetí „zelených zákonů“. E. Kohák navrhuje být v určitých ohledech náročný, například co se týká čistého vzduchu a vody, veřejné dopravy či zdravotnictví. To označuje za revoltu proti snobismu. Zásadní je cenit si těch, jež dokáží být šťastní s menší zátěží společnosti i Země.¹³⁹ „*Dobrovolná skromnost není o askezi. Je o výběrové náročnosti, o radosti ze života místo radosti z majetku. Je o antisnobismu.*“¹⁴⁰

Pojem *etika úcty k životu*, jehož autorem je Albert Schweitzer, německý teolog, filosof a lékař. Tento pojem v sobě nese zásadní životní myšlenku A. Schweitzera, jejímž cílem je konání dobra, nikoliv zla. Silou veškerého žití je sám život, který se neustále projevuje okolo nás. V rámci etiky mezi lidmi není rozdíl, všichni jsme totiž jeden život. A. Schweitzer hovoří o plnění radosti a strachu ze záhuby a bolesti. To je podle něj základním smyslem života, to, co nás i vše živé sjednocuje. Etiku spatřuje v tom, že projevujeme všemu životu stejné uznání, jaké máme ke svému vlastnímu. Z toho plyne i nezbytný základní mravnostní princip – správné je život podporovat

¹³⁹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 80-83.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 83.

a zachovávat, naopak špatné je život ničit a omezovat.¹⁴¹ Etický je člověk tehdy, jakmile uposlechne neodbytný povel pomáhat všemu živému, jemuž pomoci může, a děsí se mu uškodit. Ať už je to strom, květina či zvíře. Nebojí se posměchu. Historický osud každé pravdy před jejím uznáním je totiž terčem výsměchu. „*Přijde však doba, kdy se budeme divit, že lidstvo potřebovalo tak dlouhou dobu, než nahlédlo, že bezmyšlenkovité poškozování života je neslučitelné s etikou.*“¹⁴² Podle A. Schweitzera není důležité, zda si nějaký předmět zaslouží pomoc či jestli máme naději, že svým jednáním změním svět, tím podstatným a důležitým je, že konáme dobro. Za problém etiky považuje otázku sjednocení egocentrického osobního naplnění s altruistickou snahou konat dobro. Řešení etiky úcty k životu spočívá v tom, že vůli po osobním naplnění chápe jako odevzdání se veškerému životnímu dobru.¹⁴³

Dalším významným autorem zabývajícím se etikou úcty k životu, je americký filosof Paul Taylor, systematizující myšlenky teologa a lékaře A. Schweitzera. Na rozdíl od něj se však pokusil formulovat etiku úcty k životu bez citové harmonie, pouze na základě etiky Kantovy. Podle Taylora etiku nelze vyvodit z přízně či sympatie k přírodě, jedinou příčinou přijetí etiky může být naprostá úcta k přírodě, avšak etika jakkoliv jinak zdůvodněná nemůže být platná. Tím se utváří diference mezi antropocentrickou a biocentrickou etikou. Na základě antropocentrické etiky lze odvodit pouze povinnosti vůči lidem – což evropská etika přijímala zcela přirozeně. Z biocentrického pojetí plyne, že máme povinnosti ke všem bytostem, konkrétně i k dobru těchto bytostí, neboť ony, stejně jako všichni ostatní, mají svou vlastní hodnotu (dobrem je pro živočicha plnohodnotně strávit svůj život v souladu s životními standardy jeho druhu). O všech bytostech platí toto: nemusí být dobré k ničemu, přesto mají svoji vlastní hodnotu. Dobro vůbec nezávisí na ničem jiném než na radosti ze života a děsu ze zániku a utrpení. P. Taylor došel k závěru, že naší povinností je biocentrismus. Co biocentrismus znamená? Biocentrismem je označován morální vztah a úcta k přírodě a veškerému mimolidskému světu. Laická veřejnost ovšem vzhledem k biocentrismu zaujímá poněkud negativní stanovisko, neboť má pocit, že se zpochybňuje její nadřazenost a právo vůči přírodě a zvířatům. Biocentrický postoj ke

¹⁴¹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 88.

¹⁴² KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., a KOHÁK, E. *Závod s časem: texty z morální ekologie*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 1996, s. 23.

¹⁴³ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 89.

světu lze vyjádřit čtyřmi hlavními myšlenkami. Prvním biocentrickým postojem je názor, že lidé jsou rovnocennými členy společenství živých tvorů. Člověk má stejná práva na život jako jakýkoliv jiný živočišný druh, nicméně nikoliv právo privilegované. Jsme odlišný živočišný druh s osobitými vlastnostmi i odpovědností, byť stále zůstáváme živočišným druhem. Avšak pro přírodu jsme silné a vzrůstající zatížení. Chce-li lidstvo být opravdu rovnoprávné se společenstvím všech bytostí, musí se vzdát dalších nároků na přírodu a přijmout dobrovolnou skromnost. Druhý biocentrický názor říká, že na Zemi vše souvisí se vším. Život není statický a podstatné je, že vše, co děláme, má souhrnné souvislosti a vše ostatní ovlivňuje. Například startování automobilu – výfukové plyny se jen tak neztratí, asfaltová silnice má vliv na změny v krajině atd., zkrátka než nastartujeme, je třeba mít pádný důvod k tomu, proč ničit životní prostředí. Pohodlnost zde musí jít stranou, cesta tramvají musí být dostatečnou alternativou při cestě do zaměstnání. Třetí biocentrický názor, usiluje o pochopení, že každý prvek společenství biotického je svým bytím hodnotný jen tím, že *je*. Každá bytost má svůj smysl a nemusí dokazovat, právo na své bytí. Čtvrtá biocentrická teze dochází k závěru, že lidská nadřazenost je pouhý projev lidského rasismu, jenž přičítá výhradní postavení naprosto neopodstatněně vlastnímu druhu. Mezi živočišnými druhy lze nalézt spoustu rozdílů, jež však nejsou důvodem k nadřazenosti a podřazenosti jednoho či druhého. Závěrem je třeba k tématu etiky úcty k životu zmínit, že tato je i vytrvalý postoj ke světu a životu, jež poukazuje na nutnost rovnoprávnosti všeho živého. Jsme rovnoprávní, jelikož všichni máme stejné právo na dobro či na možnost plnohodnotně prožít život odpovídající svému druhu. „*Co vlastně říkám, když řeknu, že mám právo? Není to jen „Chci to!“ doprovázené dupnutím? Nevím, v každém případě mi pojem odpovědnosti vůči všem bytostem a uznání nároku všech bytostí připadá vhodnější.*“¹⁴⁴ říká E. Kohák. Klíčem k veškerému smyslu a hodnotě je souznění všech životů.¹⁴⁵

Odlišným pojetím etiky, nyní ve smyslu úcty k předpokladům života, ke společenství veškerého života a okolnostem jeho udržitelnosti, je *etika Země*. Tento pojem, dle názoru E. Koháka, vznikl díky velmi významnému ekologickému mysliteli Aldu Leopoldovi. A. Leopold byl americký lesník a jako první vyučoval ekologii jako samostatný obor na vysoké škole. Ideou pro něj byla etická ohleduplnost, tedy

¹⁴⁴ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 94.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 91-94.

sebeomezení ku prospěchu druhého a všech, týkající se vztahů člověka a přírody či společenství veškerého života jako celku. A. Leopold usiloval o porozumění skutečností života biotického společenství, života se všemi vztahy, jež se navzájem ovlivňují a vytvářejí propojený komplex, jehož struktura určuje role, do nichž se rodíme a které udávají naši životní úlohu. Jen tehdy, pokud lidské společenství žije v rámci svých úloh, může příroda i ono prosperovat, v opačném případě zničí přírodu i sebe.¹⁴⁶ A. Leopold usiloval o dobro pro přírodu, jíž člověk není pánem, ale rovnoprávným spojencem v biotickém společenství. „*Dobré je to, co nejspíše podporuje integritu, stabilitu a krásu společenství všeho života, zlé je to, co je narušuje.*“¹⁴⁷ Instinkt vede člověka k úsilí o vymezení svého místa ve společenství, nicméně etické hodnoty v něm ho směřují i ke spolupráci. Etika Země posouvá hranice společenství, aby do něj patřila i voda, půda, živočichové a rostliny. V důsledku pak tedy etika Země pozměňuje postavení člověka z podmanitele společenství na jejího obyvatele a příslušníka. Očekává od něj respektování ostatních členů i samotného společenství.¹⁴⁸ Podle E. Koháka jde Leopoldovi především o celistvost, rovnováhu a krásu celého společenství života, přičemž k nastolení rovnováhy je třeba přijmout i utrpení a smrt. Podstatnou myšlenkou je jeho pohled na život jako na koloběh rození a umírání. Země je systém života a život jde ruku v ruce i se smrtí, což je klíčem Leopoldovy etiky, ačkoliv takovéto přiznání není snadné a lidské bytosti se logicky přičí. Ochrana života, ač je sebevíc lidská, se stává zdrojem ekologické krize. „*U kořene ekologické krize je pak jednostranné ochrana života. Je to tak pochopitelné, tak lidské! Nic nechceme nechat umřít. Jenže když drasticky snižujeme úmrtnost, avšak nesnižujeme porodnost, populační explozi se nevyhneme. Přijmout smrt jako nezbytnou část života, to je obtížná výzva dneška.*“¹⁴⁹ Zvláště dnes, neboť se stále se zvyšující humanitární pomocí rozvojovým zemím, jenž zahrnuje (krom jiného) i kvalitní lékařskou péči, dochází k poklesu úmrtnosti tamních obyvatel, avšak zároveň se nijak výrazně nesnižuje porodnost v těchto oblastech. Z toho zákonitě vyplývá, že tento model je neudržitelný, jelikož Země takovéto zatížení nemůže donekonečna zvládnout. V tomto ohledu

¹⁴⁶ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 97.

¹⁴⁷ KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., a KOHÁK, E. *Závod s časem: texty z morální ekologie*. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 1996, s. 35.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 37.

¹⁴⁹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 99.

souhlasím s profesorem Kohákem, jenž na tento problém ve svých pracích mnohokrát poukázal.

Další problém ochrany přírody E. Kohák spatřuje v ekonomických motivech, neboť převážná část členů společenství života nemá v podstatě žádnou ekonomickou cenu. Přes tuto skutečnost jsou tito tvorové členy společenství a podle E. Koháka mají nárok na přežití. Žádnou ekonomickou hodnotu nemají nejenom určité druhy, ale někdy i celá společenství života. Přesto jsou pro správné fungování a rovnováhu v přírodě nezbytná. Ochrana přírody totiž nemůže stát jen na ekonomických zájmech. E. Kohák soudí, že součástky biotického stroje nemohou fungovat bez neekonomických dílů a podle něj je východiskem tohoto problému soukromé vlastnictví daného společenství, jelikož není v moci jakékoliv vlády správně pečovat o takové množství půdy.¹⁵⁰

Etika Země, etika úcty k životu či etika vznešeného lidství mají jedno společné a tím je předpoklad, že příroda je v ohrožení a úkolem lidstva je ji chránit. Odlišně a poněkud radikálně se k této ochranné etice stavěl podle E. Koháka americký ekolog Garrett Hardin. Lidstvo by podle něj mělo přijmout nové pojetí etiky, jehož základní myšlenka vychází z teze, že vrcholem všeho dobrého, tzv. summum bonum, je boj, jež utváří veškeré hodnoty. Tuto svou základní myšlenku nazval etika záchranného člunu. Co si pod tímto pojetím etiky představit? G. Hardin uvádí příklad, kdy Země přirovnává k moři, po kterém se lidstvo plaví v rozdílných lodích. Obyvatelstvo vyspělých zemí, tedy přibližně čtvrtina obyvatel Země, pluje v luxusních lodích. Mezi těmito luxusními loděmi se na přeplněných vorech plaví obyvatelstvo méně rozvinutých zemí a zemí třetího světa, jež se všemožně snaží dostat na ony luxusní a bezpečné lodě. Co má udělat posádka luxusních lodí a jak se zachovat, to je základní otázka etiky záchranného člunu. Existují tři potenciální případy řešení situace. První z nich se drží křesťanské zásady „miluj bližního svého jako sebe samého“ a tedy navrhuje pomoci všem plujícím na vorech. Nicméně loď má omezenou kapacitu, a tak by došlo k potopení jak zachráněných, tak i zachránců. Zadruhé je zde možnost zachránit tolik lidí, kolik jen půjde a kolik kapacita lodi dovolí. Tím pádem ale loď přijde o svou zálohu a i sebemenší riziko ji pak může ohrozit. Problém také nastává při volbě člověka, kterého z voru zachránit, podle jakých kritérií volit – například prvních pět? Pět nejlepších? Pět nepostradatelných? A jak to vysvětlíme těm zbylým, které zachránit

¹⁵⁰ KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., a KOHÁK, E. *Závod s časem: texty z morální ekologie*. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 1996, s. 41-42.

nemůžeme? A můžeme vůbec takto selektovat? Posledním nabízeným řešením je nezachránit nikoho a loď bránit. Je to sice nespravedlivé, ale nikdo netvrdí, že život spravedlivý má být.¹⁵¹

V otázce jak se zachovat v rámci dlouhodobé udržitelnosti se promítá Hardinův postoj k problematice nebezpečí populační exploze. Tvrdí, že štedrost lidstva vyústí v tragédii, proto nabádá, aby lidé nikomu nepomáhali, ale pouze zabezpečili kulturní hodnoty i naše individuální potřeby, vždyť příroda je schopna si pomoci sama, aby zvládla přemnožení populace (hladomor, válka atd.). Humanitární organizace pomáhají udržet výši populace, krmí hladové a podvyživené, nemocné či umírající drží při životě a toto podle Hardina směřuje lidstvo k ekoskáze. Zvýšení zemědělských výnosů, tzv. zelená revoluce, způsobila pohromu populační explozí. „*Každý zachráněný život znamená zbídačení příštích generací – a Země jako celku.*“¹⁵²

Klíčovou úlohu tohoto problému mohou zvládnout jen vlády *pevné ruky*, které nebudou zachraňovat lidské životy, nýbrž budou zachraňovat ekosystém. Lidé přírodu nezachrání, ale příroda se dokáže zachránit sama, ale pouze v případě, že ji nebudeme vystavovat námaze v podobě naší nadměrné humánnosti. Názory G. Hardina se s velkou pravděpodobností u veřejnosti nesetkají s pozitivním ohlasem. I přesto jeho názory nejsou necitelné, jsou pouze další možností, jak na problematiku etiky nahlížet. Jeho zastánci jsou toho názoru, že poukazuje na fakt, který by si měli uvědomit ti, jež usilují o záchranu lidstva. G. Hardin došel k přesvědčení, že vzhledem k tomu, že nakonec zemřeme, není nutno se omezovat ekologickými ohledy. Na rozdíl od něj E. Kohák tváří v tvář možnému budoucímu zániku Země říká: není důvod ničit Zemi už dnes a zítra.¹⁵³

4.4 Strategie v ekologické etice

Každá teorie ekologické etiky, jež E. Kohák zmiňuje, má svá východiska a představy o tom, jaké místo zaujímá člověk v biosféře či jak v problematice ekologické krize postupovat. Smysl ekologických snah spočívá v postoji k přírodě i k Zemi. Na přírodu bychom neměli nahlížet pouze vědecky, ale především lidsky. To, že přírodu budeme chápat jako něco dobrého, co má svůj smysl a hodnotu znamená, že

¹⁵¹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 103-104.

¹⁵² Tamtéž, s. 105.

¹⁵³ Tamtéž, s. 105-106.

její ochrana má smysl a nebudeme ji plnit. Pak ovšem přichází na řadu otázka, zda je co napravovat, pokud je svět dobrý tím, že je, svou vlastní hodnotou. Pokud uvěříme, že je příroda dobrá, je tedy dobré i vše přirozené, jako například výroba automobilů – z ní bohatnoucí lidé pak snadno přesvědčí sami sebe i ostatní, že právě to je záměr přírody a není nutné se omezovat. Dále má ekologická snaha smysl v tom případě, že na Zemi (a soustavu veškerého života) pohlížíme jako na *něco dobrého, nicméně narušeného*. Tedy že svět je v pořádku, jen jeho určité části nefungují nebo že příroda je dobrá, pouze člověk se jí odcizil. Vlivem tohoto odcizení je Země ohrožena, tudíž se toto musí potlačit, aby byla zachráněna. Zároveň musí dojít k harmonizaci vztahů člověka a přírody.¹⁵⁴

E. Kohák předkládá několik strategií a stanovisek, jež hledají příčiny narušených vztahů mezi člověkem a přírodou. Jedním z nich je tzv. *subjektivizace* v ekologické etice. Ta považuje za zdroj problému člověka (např. jeho odcizení a nezodpovědnost vůči přírodě), jenž je zároveň i jeho řešením. Východiskem by měla být osobní zodpovědnost a hluboká ekologická etika. Hluboká ekologická etika se zamýšlí nad otázkou: „*Co děláme my lidé špatně, že se nám příroda hroutí?*“ Zaměřuje se na zjištění příčiny pochybení člověka (subjektu). Druhé stanovisko vidí problém v kolizi přírody a kultury, nikoliv v člověku či jeho rozhodnutích a východisko se snaží hledat v sociobiologii či v systémové teorii. Tento přístup se označuje jako *objektivizace* v ekologické etice. Spočívá problém narušených vztahů mezi člověkem a přírodou i šance na jeho řešení v subjektu, v lidském jednání nebo máme i jinou možnost, než jen sledovat objektivní zničení přírody kulturou? Opravdu je příčinou problému člověk, individuální subjekt, či objektivní celek systému? V těchto otázkách se odlišují subjektivizující přístupy (hlavně hluboká ekologie a ekofeminismus) od přístupů objektivizujících (hypotéza GAIA, systémové teorie a sociobiologie). O konkrétních směrech viz dále v textu.¹⁵⁵

V roce 1973 vstupuje do ekologické problematiky Arne Naess, norský profesor filosofie na univerzitě v Oslo, s pojmem *hluboká ekologie*, jejíž zájem se soustřeďuje na otázky týkající se života člověka na zemi, a to jak na otázky filosofické, tak i vědecké. Své filosofické myšlenky A. Naess označuje jako tzv. *ekosofii*, tedy jako filosofii

¹⁵⁴ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 109-110.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 111.

ovlivněnou hlubokým ekologickým hnutím. Rozlišuje mezi ekologií hlubokou a „mělkou“. Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že hluboká filosofická ekologie se zajímá o zdroj ekologické krize, za nějž považuje konzumní způsob života západní civilizace a růst hmotné spotřeby. Mezi hlavní zásady hluboké ekologie A. Naess řadí například to, že zdroj ekologické destrukce jsou postoje a jednání lidí; že všechny bytosti jsou si rovny a neexistuje hierarchické rozdělení na nižší a vyšší; neuznává nadřazenost, ať už lidí nad zvířaty či lidí mezi sebou; neuznává myšlenku vnějších vztahů, protože na Zemi vše souvisí se vším a vzájemně se ovlivňuje; důležitá je pestrost a soužití, nikoliv „boj o přežití“ nebo že ekologickou praxi pojímá jako součást celkových ekologických snah. Naopak mělká ekologie omezuje svůj zájem pouze na ohleduplnou výrobní techniku. Tím vzniká otázka, zda může ekologickou krizi vyřešit náročnější technika či skromnější lidstvo.¹⁵⁶ A. Naess je toho názoru, že aby došlo ke změně, je nutné, aby člověk nejprve změnil své postoje – aby přestal shromažďovat majetek a spíše usiloval o hodnotnější život a bezproblémové soužití všeho živého.¹⁵⁷

V rámci subjektivizujících přístupů k ekologické etice se dále vyčleňuje směr zvaný ekofeminismus. Tento směr zastává názor, že lidský rozum je mužský – představuje necitlivost, dominanci a agresivitu, proto je ničivý, jelikož jím lidské bytí ztratilo vše, co je starostlivé, živící, emocionální, čili ženské. Rozum člověka podvedl a přivedl jej k ekologické krizi. Naše citová podstata je tímto rozumem odváděna pryč.¹⁵⁸ Samotný feminismus bojuje za práva žen a jejich zrovnoprávnění s muži, ekofeminismus tyto snahy doplňuje o osvobození přírody, ta je totiž symbolem všeho, co je v lidském bytí ženské. Podle tohoto směru nastalo podrobení přírody člověkem tehdy, jakmile začal panský rozum dominovat citovému ženskému postoji. Hlavní zásadou ekofeminismu je například postoj odmítající jakoukoliv nadřazenost; je pluralistický, tedy přírodu a kulturu vnímá jako jednotu, naopak nemá zájem o návrat ani k jednomu; klade důraz na lásku, péči a přátelství a jako poslední bych zmínila to, že upozorňuje na souvislost mezi útlakem žen a přírody. Ekofeminismus si klade za cíl vybudovat takový svět, ve kterém odlišnost nebude důvodem pro jakýkoliv útlak, proto

¹⁵⁶ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 115.

¹⁵⁷ KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., a KOHÁK, E. *Závod s časem: texty z morální ekologie*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 1996, s. 81.

¹⁵⁸ KOHÁK, E. *P.S. Psově*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002, s. 54.

zahrnuje i ekologickou etiku, jež se nemá omezit jen na ochranu přírody, nýbrž i na ochranu všeho ženského před mužským rozumem, jenž ničí a podrobuje si přírodu.¹⁵⁹

Jak již E. Kohák zmiňuje, existuje několik přístupů ke zkoumání vztahů mezi člověkem a přírodou. Kromě blíže zmíněných přístupů subjektivizujících tvoří druhou skupinu přístupy objektivizující, jež hledají příčinu odcizení vztahů mezi člověkem a přírodou nikoliv v člověku samotném, nýbrž v kolizi přírody a kultury. Mezi tyto objektivizující přístupy se řadí tzv. hypotéza Gaia. Autor teorie, James Lovelock, ji světu poprvé představil v roce 1979. Tato teorie, pojmenovaná po řecké Bohyni Zemi, pokládá Zemi za (super)organismus, schopný řídit své vnitřní prostředí, aby udržel rovnováhu (homeostázu) a vytvořil tak podmínky vhodné pro život na Zemi. Kromě toho, že Země vytváří tyto vhodné podmínky, život na ní sám usiluje o sebezáchovu a udržení svého prostředí. Podle J. Lovelocka není podstatný člověk, nýbrž zdraví a řád Gaie, přesněji řečeno rovnováha a celistvost veškerého života na Zemi a zároveň upozorňuje, že pomáhat lidem je zbytečné, pokud tím uškodíme Zemi, na níž je lidstvo závislé. Lovelock dochází k závěru, že lidé se musejí zharmonizovat s veškerými organismy, Gaiou. Že je třeba se řídit tzv. biosférickou etikou a chránit všechny živočišné druhy.¹⁶⁰

E. Kohák jako jeden z dalších příkladů objektivizujících přístupů k ekologické etice uvádí sociobiologii, jež má podle něj na ekologii pozitivní vliv. Tento vědní obor je lidem nápomocen v poznávání toho, co je uvnitř nich zakotveno, zakódováno, aniž by o tom sami věděli, přesněji řečeno jde o zkoumání lidského sociálního chování, jenž má podle sociobiologů kořen v evoluci.¹⁶¹ E. Kohák na názorném příkladu chování primátů a vlků demonstruje vzájemnou spojitost mezi chováním lidí. Autorem této teze je americký zoolog Desmond Morris, jenž se věnoval zkoumání lidských jedinců z pohledu zoologa. D. Morris je přesvědčen, že člověk zdědil po svých předcích (primátech) zakódovanou primátí paměť. Samotní primáti žijí ve volných skupinách, jsou neustále v pohybu, nemají mezi sebou trvalé a soudružné rodinné vazby a neexistuje u nich dělba práce. Takto volně dle D. Morrise naši předkové žili do té doby, než přestali žít na stromech a stali se masožravci. Jejich životní styl se začal

¹⁵⁹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 130-131.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 133-136.

¹⁶¹ Sociobiologie. ABZ.cz: *Slovník cizích slov* [online]. 2015 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=sociobiologie&typ_hledani=prefix

podobat vlčímu – smečka vlků totiž vyžaduje dělbu práce, je hierarchizovaná, role jsou rozdělené a navíc žijí vlci celý život v jednom partnerském páru. Společnost je podle D. Morrise rozdělena na ty, jež žijí podle zvyklostí primátů a na ty, jež dodržují zvyky vlků. Lidé žili dlouhou dobu stylem vlků, zatímco dnes se vlivem tíhy blahobytu navrací zpět ke způsobu života primátů, tedy v neustálém pohybu, volných vztazích a stravující se v rychlém občerstvení. Sociobiologie se snaží o pochopení lidského chování ovlivněného naší genetickou pamětí. Jestliže má lidstvo přežít, musí začít být zodpovědné a domýšlet následky svých činů, nikoliv jejich řešení nechávat na přírodě. Chování lidstva sociobiologie pouze objasňuje, avšak neodůvodňuje jeho správnost, jen dopomáhá k jeho porozumění.¹⁶²

Jako poslední objektivizující přístup v ekologii a ekologické etice E. Kohák zmiňuje tzv. systémové teorie. Vědecká ekologie (stejně jako systémové teorie) zkoumá celé ekosystémy a jejich vzájemné vztahy. Systémové teorie se opírají o myšlenku celistvosti, kladou důraz na chování celých systémů a celků, z toho plyne, že jsou pro ekologii přínosné. Poukazují na kolizi přírody a člověka. Příroda není pro člověka místem, na němž se hraje scéna o jeho rozhodnutích, nýbrž je vzájemně propojeným souborem všeho živého. Kultura přírodě podléhá a pokud má přežít, je nutné, aby lidé měli ponětí o smyslu svého života, jež by nespočíval v nekonečném růstu spotřeby. Systémové teorie řeší problém, jak takovouto společnost vybudovat, jelikož je třeba souhlasu a pomoci od všech občanů. Ti jsou však silně ovlivněni reklamou a konzumem, tudíž je tento úkol velmi nesnadný, leč není neřešitelný. Systémové teorie mají důležitou úlohu v oblasti soužití lidstva a přírody v budoucnosti.¹⁶³

E. Koháka přivedla k ekologii a její problematice osobní zkušenost, když v roce 1977 odešel ve státu New Hampshire do lesů, aby žil ve srubu, jež si sám postavil. Na samotě v lesích strávil sedmnáct let a zde také začal o přírodě uvažovat a chovat se k ní ohleduplně. Osobní zkušenost jej učila s ní soucítit a zde také byly položeny základy jeho ekologického postoje. E. Kohák říká: *„Ekologickou etiku nechápu jako ideologii, nýbrž jako činnou odpověď na ohrožení a ničení života a Země. Za její účel považuji hledání způsobů šetrného, láskyplného a trvale udržitelného způsobu lidského pobývání*

¹⁶² KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 141-143.

¹⁶³ Tamtéž, s. 146-150.

lidí mezi sebou a obcování s mimolidským světem, a to jak na úrovni osobního života, tak na úrovni společnosti a lidstva jako celku. Aby všichni v míru žili... “¹⁶⁴

Ve svém díle *Zelená svatozář – kapitoly z ekologické etiky* (jež shrnuje Kohákovy filosoficko-ekologické myšlenky) nijak nekomentuje teorie a přístupy různých autorů a směrů věnujících se ekologii a ekologické etice, nevyjadřuje své souhlasné či nesouhlasné stanovisko, pouze předkládá možné přístupy. Ve svých úvahách upozorňuje zejména na hodnoty a postoje, jež by si lidstvo mělo osvojit a zastávat, aby byla možná udržitelnost života. V tomto směru se mi líbí Koháková myšlenka, že je třeba usilovat o udržitelný život, protože neustálý spotřební vzestup by dalším generacím této planety mohl způsobit záhubu. Předkládá spoustu otázek stojících za zamyšlení. Jeho osobní názor je takový, že záchrana Země si v první řadě žádá občanskou zodpovědnost a ochotu k této občanské zodpovědnosti. Pod občanskou zodpovědností si představuje způsobilost občanů upřednostnit dlouhodobé potřeby krátkodobé satisfakci svých osobních potřeb. Být schopen vědomě se uskromnit a omezit sám sebe ve prospěch druhých je známkou ušlechtilosti člověka.¹⁶⁵

Přečtení knih E. Koháka i mě samotnou ovlivnilo v náhledu na problematiku trvale udržitelného rozvoje. Domnívám se, že většina lidí by s jeho názory souhlasila. Ovšem ne ti, kteří svými politickými a ekonomickými zájmy bohatnou a kteří se v rámci neustálého zvyšování zisku a neohlížejí na přírodu ani na možné a nevyhnutelné budoucí následky jejich neekologického počínání. V současné době toto názorně vidíme na ekologickém problému rozsáhlého kácení deštných pralesů v Indonésii a Malajsii. Při vypalování pralesů dochází k úhynu mnoha živočišných druhů a vznikají další obrovská ekologická rizika. Pokud by všichni lidé výrobky s tímto produktem odmítali nakupovat, ničitelé přírody by ke svému počínání neměli důvod. E. Kohák uvádí jako hlavní nezbytnost udržitelného rozvoje ekologickou citlivost, ekologickou spravedlnost a ekologickou gramotnost. Omezit nesmyslnou nadspotřebu bohatých zemí a vrstev, jež mají ničující vliv na přírodu a budoucnost lidstva. Svým žitím E. Kohák dokazuje, že lze žít kultivovaně bez ekonomického a ekologického zatížení Země.¹⁶⁶

¹⁶⁴ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 159.

¹⁶⁵ KOHÁK, E. *P.S. Psové*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002, s. 56.

¹⁶⁶ KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 160-161.

5 Využití tématu v hodinách OV a ZSV

Profesor E. Kohák se ve svých pracích věnuje zejména otázkám filosofie, ekologie, demokracie a etiky. Využití jeho myšlenek během výuky předmětů Občanská výchova na základní škole a Základy společenských věd na střední škole je značně rozsáhlé. Žáci na druhém stupni základní školy již probírají učivo obsahující témata jako politologie, mezilidské vztahy či globální problémy.

Proto bych například při výuce občanské výchovy v sedmém ročníku ZŠ žáky nejprve seznámila s osobností E. Koháka a poté s jeho názory na demokracii a etiku, neboť se v tomto ročníku krom jiného probírá tematický celek „Stát a právo“. Při výkladu typů státní moci a jejím dělení na zákonodárnou, výkonnou a soudní bych neopomněla zmínit Kohákův názor o nutnosti uvědomění si občanů, že představitelé vlády, jež si zvolí, jsou pouze jimi zvolení zástupci a že jen občané sami jsou odpovědní za věci veřejné, v nichž se budou angažovat, spolurozhodovat a nést za ně zodpovědnost. Domnívám se, že žáci v tomto věku jsou již schopni pochopit, že jejich rodiče musejí být občansky aktivní pro dobro společnosti. Také bych zdůraznila, že nestačí splnit svou občanskou povinnost a jednou za čtyři roky vhodit volební lístek do urny. To k budování demokracie podle E. Koháka nestačí. Dále se žáci seznamují s pojmy jako například právo a morálka, svědomí či charakter, kde bych již myšlenky E. Koháka příliš nezmiňovala, protože se domnívám, že tato témata jsou obtížnější a k pochopení jeho názorů a myšlenek je nutná větší vyspělostí žáků. V sedmém ročníku ZŠ se žáci také zabývají základními globálními problémy lidstva a důsledky lidských zásahů do přírody. Vzhledem k tomu, že daná problematika úzce souvisí s průřezovým tématem environmentální výchovy, vysvětlila bych žákům pojem ekologie, který je tak zásadní nejen v díle, ale i v životě E. Koháka (jako vztah člověka k životnímu prostředí a k celé přírodě a zároveň jejich ochrana). Vhodnou formou učiva by zde mohla být „skautská“ vycházka do přírody, na níž by žáci například sbírali odpadky v lesíku či vyčistili koryto potoka. Náznorně by se tak seznámili se základním ekologickým myšlením, které by dětem mělo být vštěpováno již od útlého věku ať už ve školce, škole nebo rodině. Domnívám se, že dobrý osobní příklad je vždy nejvhodnější variantou osvojení si správných návyků. V osmém ročníku na ZŠ žáci probírají učivo člověk a občanský život a člověk jako občan. I zde lze použít myšlenky E. Koháka o postavení občana ve společnosti, o jeho právech, povinnostech a především o tom, že

občan je podstatou samotné demokracie. Dané učivo přesahuje do průřezového tématu výchova demokratického občana. V posledním ročníku druhého stupně ZŠ žáci probírají kromě jiného i téma život člověka na planetě Zemi nebo globální problémy člověka. V tomto ročníku jsou již žáci dostatečně zralí na to, aby pochopili důležitost vztahu člověka k životnímu prostředí a také jeho povinnosti v rámci zachování udržitelného rozvoje usměrnit své chování a nevytvářet zbytečně nadhodnotu. Samozřejmě, že učitel na ZŠ musí počítat s tím, že žáci pokračující ve studiu na odborných školách se zřejmě s těmito tématy, potažmo například s osobností E. Koháka, již detailněji nesetkají. Naopak gymnaziální studenti na těchto základech budou stavět v dalších hodinách základů společenských věd či volitelných seminářích.

Již v druhém ročníku gymnázií se studenti budou seznamovat s tématem „Občan ve státě“, jehož obsahem jsou například témata politologie, stát, ústava, demokracie, dělba státní moci, postavení občana v demokracii, volby a volební systémy. Ve všech těchto oblastech můžeme použít názory a myšlenky E. Koháka, který se k nim aktivně vyjadřuje ve svých dílech či přednáškách, v tisku nebo v poskytnutých rozhovorech. Zároveň bych využila toho, že se studenti s těmito tématy okrajově setkali již na základních školách a proto bych se snažila tyto jejich znalosti hlouběji rozvíjet. Nejvíce bych se v tomto ročníku zaměřila na problematiku demokracie, která skýtá nepřehledný prostor pro diskusi o tom, co vlastně demokracie je, co obnáší, jak funguje, proč je tak významná a pro dnešní společnost potřebná. Stejně jako na základní škole je zde nejdůležitější vysvětlit studentům potřebu společného podílení se všech občanů na správě země, nutnost zvládnout úskalí demokratické diskuse, která, jak zmiňuje E. Kohák, uznává i nesouhlas jako občanskou účast a která nepřipouští osobní útoky a napadání protivníka. Volby, volební systémy a nezbytnost existence politických stran lze také velmi dobře vysvětlit za použití knihy E. Koháka *Průvodce po demokracii*, kterou bych studentům středních škol doporučila jako určitou „nadstavbu“ školní učebnice a jejíž každá kapitola se věnuje jednomu základnímu demokratickému pojmu. Při výuce dalšího tématu druhého ročníku gymnázia, a sice „Mezinárodní vztahy, globální svět“, bych v hodinách využila myšlenek, které E. Kohák předkládá ve svém stěžejním díle věnujícím se tématu ekologie – *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. Formou diskuse bychom se studenty mohli zkusit navrhnout možná řešení současné globální ekologické krize, eventuálně na konkrétních příkladech uvést škodlivé dopady této krize nejen na naši republiku, ale i na celý svět. Podle E. Koháka

znamená globalizace upřednostňování maximalizace zisku nad všemi ostatními lidskými zájmy a hodnotami, což logicky přináší nárůst zisků vyspělým zemím oproti těm méně vyspělým. Ekonomická globalizace upřednostňuje priority nadnárodních koncernů a v důsledku toho země třetího světa neustále chudnou. V následujícím, třetím ročníku na gymnáziu, lze v hodinách základů společenských věd využít dílo E. Koháka v tematickém celku „Občan a právo“, kdy bych jako pedagog čerpala z knihy *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*, neboť úroveň zmíněného díla určitým způsobem přesahuje jednak potřeby studentů gymnázia a zároveň jejich schopnost textu zcela správně porozumět. Ve třetím a čtvrtém ročníku gymnázia mají studenti možnost vybrat si z nabídky volitelných předmětů seminář ze základů společenských věd, ve kterém se věnují jednotlivým společenským vědám a tématům i nad rámec „běžných hodin“. V těchto seminářích by bylo možno ještě více využít názorů E. Koháka publikovaných například v díle *Erazim Kohák: Poutník po hvězdách* na ekologii, filosofii, demokracii nebo náboženství. V posledním ročníku gymnázia se učivo zaměřuje na tematický celek „Úvod do filosofie a religionistiky“. Studenti jsou v tomto ročníku již natolik vyspělí, že by měli zvládnout obtížnější učivo jednotlivých filosofických směrů a jejich představitelů. Při probírání hlavních filosofických směrů 19. a 20. století lze využít názory E. Koháka, který se stejně jako Jan Patočka (významný český filosof) ztotožňuje s myšlenkami a s učením T. G. Masaryka a Edmunda Husserla (německý filosof, zakladatel fenomenologie), jež je pro E. Koháka naprosto klíčovým filosofickým myslitelem. Ve volitelném semináři bych v tomto ročníku dále využila Kohákovy často publikované myšlenky na témata svědomí, mravnost, vina a morálka, jež jsou detailněji osvětleny v již zmiňovaném díle *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*.

Je vidět, že využít myšlenky a ideje E. Koháka lze ve spoustě oblastí, nejenom ve školství. My všichni bychom se měli vážně zamyslet nad možnými dopady ekologické krize, šetřit životní prostředí a vyvodit osobní zodpovědnost za stav planety. „... a protože my lidé máme možnost v mezích své svobody bytí buď podporovat či ničit, není lhostejné, co si předsevzeme. Jsme totiž odpovědi za dobro. K této odvěké odpovědnosti v našem věku přistoupila i další: totiž odpovědnost za svět přírody.“¹⁶⁷

¹⁶⁷ KOHÁK, E. *P.S. Psové*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002, s. 107.

Závěr

Cílem této práce bylo postihnout základní myšlenky na téma politiky, morálky a ekologie a otázky, jež si ve svém díle E. Koháka klade. Domnívám se, že jsem tento cíl splnila. Zpracovala jsem jeho nejzásadnější úvahy, které prezentuje ve svých pracích.

Dílo E. Koháka vychází z pojetí filosofie jako snahy o nalezení orientaci člověka ve vztahu k okolnímu světu, druhému člověku i k Bohu. E. Kohák po dětství stráveném v čase druhé světové války a následné emigraci do Spojených států se dokázal vypracovat v uznávaného univerzitního profesora, jenž do anglosaského světa přivedl i myšlenky českého filosofa Jana Patočky. Celý život se učil od T. G. Masaryka, který byl, stejně jako E. Kohák, zásadový sociální demokrat a věřící evangelík. Jeho dalším filosofickým učitelem byl Edmund Husserl. Zcela zásadní postojem v otázce demokracie je pro E. Koháka občanská angažovanost a snahy člověka starat se ne pouze sám o sebe, ale i o obecné blaho. V problematice morálky je pro něj klíčová otázka dobra a zla, přičemž operuje s pojmem kulturní relativismus, který stanoví, co je pro kterou společnost přijatelné a co nikoliv a co je Božím záměrem, pokud se jím necháme vést při hledání vlastní cesty. V ekologii spatřuje E. Kohák zásadní myšlenku v nutnosti nastolit udržitelný rozvoj, jinak Země nepřežije. Nastiňuje pravidla, jak s přírodou zacházet a představuje strategie ekologického aktivismu.

Na úplný závěr této práce bych si dovolila představit i své hodnocení E. Koháka, jak jsem jej měla možnost posoudit nejen skrze jeho myšlenky a postoje obsažené v jeho celoživotním díle, ale také přes jeho životní příběh. E. Kohák je mi svými postoji blízký a působí na mě dobrým dojmem. Jeho myšlenky ve mně vzbuzují pocit autenticity. Neumím si dost dobře představit, že by si za nimi autor nestál nebo se pouze nějak stylizoval. Postoje E. Koháka jsou mi sympatické, ztotožňuji se s nimi a věřím jim. Jeho úmysly mi připadají v duchu tradiční etiky pravdivé, velmi oceňuji také jeho pověstnou životní skromnost, poctivost a upřímnost.

Seznam literatury a zdrojů

Prameny a literatura

DAVID, R. *Politologie: základy společenských věd*. 3. přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, 391 s. ISBN 80-718-2084-9.

FRANKL, V., E. *Člověk hledá smysl: úvod do logoterapie*. 1. vyd. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1994. Psychoterapie. ISBN 80-901-6014-X.

GABRIEL, J. *Slovník českých filozofů*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998, 697 s. ISBN 80-210-1840-2.

KELLER, J. *Až na dno blahobytu: kapitoly z ekologické etiky*. 3. vyd. Praha: Earth Save, 2005, 132 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), 17. sv. ISBN 80-903-0857-0.

KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo: o smyslu života v zrcadle dějin: kapitoly z dějin morální filosofie*. Vyd. 1. Praha: Ježek, 1993, 271 s. Filosofické texty, sv. 1. ISBN 80-901-6253-3.

KOHÁK, E. *Hesla mladých svišťů*. 2. vyd. Ilustrace Zdeněk Šorm. Praha: Kalich, 2000. ISBN 9788070173732.

KOHÁK, E. *Zelená svatozář: kapitoly z ekologické etiky*. 2., přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 204 s., [8] s. obr. příl. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), 17. sv. ISBN 978-80-85850-86-4.

KOHÁK, E., ŠANTORA, R. *Orbis Bene Vivendi*. Vyd. 1. Praha: Junák - svaz skautů a skautek ČR, 2001, 137 s. Letokruhy. ISBN 80-861-0964-X.

KOHÁK, E. *Průvodce po demokracii: vzpomínky z amerického života, naděje z pražského návratu*. 2., upr. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 160 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2903-2.

KOHÁK, E. *P.S. Psové*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002, 109 s. Filosofie (ISV). ISBN 80-866-4201-1.

KOHÁK, E. *Zorným úhlem filosofa: vybrané články a přednášky z let 1992-2002*. Vyd. 1. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2004. ISBN 9788085996388.

KOHÁK, E. *Kopí dona Quijota: vybrané přednášky, studie a publicistické články*. Vyd. 1. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2010, 137 s. Letokruhy. ISBN 80-859-9641-3.

KOHÁK, E. *Svoboda, svědomí, soužití: kapitoly z mezilidské etiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. Studijní texty, sv. 33. ISBN 978-80-86429-35-9.

KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., a KOHÁK, E. *Závod s časem: texty z morální ekologie*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR, 1996, 228 s. ISBN 80-856-3970-X.

LINHART, J. *Slovník cizích slov pro nové století: základní měnové jednotky, abecední seznam chemických prvků, jazykovědné pojmy, 30 000 hesel*. Litvínov: Dialog, c2007, 412 s. ISBN 80-738-2005-6.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1086-6.

ŘEHAN, Vladimír. *Sociální psychologie: studijní texty pro distanční studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007-. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. ISBN 978-80-244-1803-2.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Vyd 8., V KNA 2. Překlad Miroslav Petříček, Petr Rezek, Karel Šprunk. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-206-0.

ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 199 s., [8] s. obr. příl. Rozhovory (Portál). ISBN 80-717-8524-5.

VAN GENNEP, A. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. Mythologie. ISBN 80-7106-178-6.

VYSOUDIL, M., FŇUKAL, M. a SMOLOVÁ, I. *Zeměpis pro každého*. Olomouc: Rubico, 2009, 252 s. ISBN 978-80-7346-099-0.

Články v časopisech

SMEJKALOVÁ, R. Dorothy a Erazim Kohákovi: Zkuste si dát sami facku. *Interview*. Praha: Empresa Media, a.s., 2016, 2016 (4), s. 60-67. ISSN 1804-7238.

LINDNER, T. Vídeň: Tajemství nejlepšího města. *Respekt*. Praha, 2016, XXVII (10), s. 18-22. ISSN 1213-8991.

Elektronické zdroje

DLOUHÁ, J. Ekologická etika: na pomezí etikety a revoluční ideologie. *Envigogika* [online]. 2007 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/13/15>

Slovníček: Ekologie. *Nalezeno: Chytrá řešení pro každého* [online]. 2008 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.nazeleno.cz/ekologie.dic>

Seznam vyznamenaných. *Pražský hrad: Prezident ČR* [online]. Praha, 2016 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <https://www.hrad.cz/cs/ceska-republika/statni-vyznamenani/rad-t.-g.-masaryka/seznam-vyznamenanych>

Seznam příloh

Příloha 1 – Erazim Kohák

Příloha 2 – Erazim Kohák s rodiči před nástupem na Yaleovu univerzitu, 1954

Příloha 3 – Seminář z fenomenologie na Boston University, 1988

Příloha 4 – Dům v Sharonu ve spolkovém státě New Hampshire

Příloha 5 – První manželka Frances a dcery Susan, Maria a Catherine

Příloha 6 – S třetí manželkou Dorothy na demonstraci před JE Temelín, 1997

Příloha 1 – Erazim Kohák

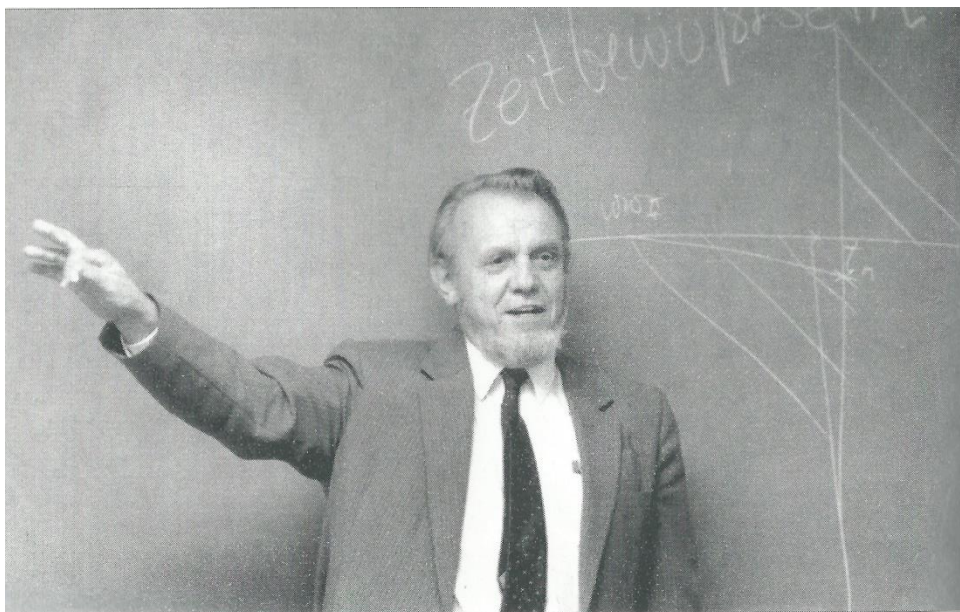
Zdroj: SMEJKALOVÁ, R. *Interview*. Praha: Empresa Media, a.s., 2016, 2016 (4).

Příloha 2 – Erazim Kohák s rodiči před nástupem na Yaleovu univerzitu, 1954

Zdroj: ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách.*, 2001.

Příloha 3 – Seminář z fenomenologie na Boston University, 1988

Zdroj: ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách.*, 2001.

Příloha 4 – Dům v Sharonu ve spolkovém státě New Hampshire

Zdroj: ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách.*, 2001.

Příloha 5 – První manželka Frances a dcery Susan, Maria a Catherine

Zdroj: ŠANTRA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách.*, 2001.

Příloha 6 – S třetí manželkou Dorothy na demonstraci před JE Temelín, 1997

Zdroj: ŠANTORA, R., ZAJÍC, J. *Erazim Kohák: poutník po hvězdách.*, 2001.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Ivona Kubecová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	K některým problémům politiky, morálky a demokracie v díle Erazima Koháka.
Název v angličtině:	Some problems of politics, morality and democracy in the work of Erazim Kohak.
Anotace práce:	Tato diplomová práce se zabývá hlavními myšlenkami filosofa a religionisty Erazima Koháka na problematiku politiky a demokracie, morálky a etiky a ekologie a ekologické etiky.
Klíčová slova:	Ekologie, ekologická etika, politika, demokracie, morálka, etika, svoboda, svědomí, dobro a zlo
Anotace v angličtině:	This thesis is focused on the main ideas of the philosopher and religionist Erazim Kohak on issues of politics and democracy, morality and ethics, and ecology and ecological ethics.
Klíčová slova v angličtině:	Ecology, ecological ethics, policy, democracy, morality, ethics, freedom, good and evil
Přílohy vázané v práci:	<ol style="list-style-type: none">1. Erazim Kohák2. Erazim Kohák s rodiči před nástupem na Yaleovu univerzitu, 19543. Seminář z fenomenologie na Boston University, 19884. Dům v Sharonu ve spolkovém státě New Hampshire5. První manželka Frances a dcery Susan, Maria a Catherine6. S třetí manželkou Dorothy na demonstraci před JE Temelín, 1997
Rozsah práce:	76 stran
Jazyk práce:	čeština

